

Wschodni Ojcowie Kościoła w katechezie biblijnej. Św. Atanazy Aleksandryjski

Niniejszy artykuł otwiera cykl publikacji poświęcony Ojcom Kościoła w katechezie biblijnej. Osiem kolejnych artykułów będzie odnosiło się do Ojców Wschodu¹ i Zachodu², których określamy tytułem wielkich doktorów Kościoła³. Obszarem zainteresowania niniejszego studium nie są badania patrystyczne, ani też przedstawienie w katechezie całokształtu spraw odnoszących się do danego Ojca Kościoła, ale wydobycie z życia i dzieł Ojców praktycznego zastosowania dla katechezy biblijnej.

W dokumentach katechetycznych nie ma definicji katechezy biblijnej. Autorka, zajmując się katechezą biblijną od wielu lat, przyjmuje, że można w ten sposób określić te jednostki, w których tekst biblijny, występujący jako źródło formalne katechezy, jest w sposób dokładniejszy zinterpretowany lub te jednostki, których temat dotyczy wybranych zagadnień biblijnych, Pisma Świętego jako całości czy konkretnej księgi biblijnej. Katecheza biblijna może być realizowana zarówno w formie lekcji szkolnej, jak i katechezy parafialnej. Lekcja szkolna może przy-

BEATA STYPUŁKOWSKA – dr teologii, wykładowca Wyższego Instytutu Teologicznego w Częstochowie oraz pracownik Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej i Diecezji Sosnowieckiej.

¹ Św. Atanazy Wielki (295-373), św. Bazylej Wielki (330-379), św. Grzegorz z Nazjanzu (329-390) i św. Jan Chryzostom (zm. 407).

² Św. Ambroży (339-397), św. Hieronim (347-420), św. Augustyn (354-430) i św. Grzegorz Wielki (590-604). Właśnie do tych czterech czołowych postaci pierwszych wieków chrześcijaństwa po raz pierwszy zastosowano tytuł – doctor Ecclesiae (czyli nauczyciel Kościoła). Użył go najwybitniejszy myśliciel i historyk Kościoła w średniowieczu Beda Czcigodny (673-735). Św. Beda chciał w ten sposób podkreślić ich szczególne zasługi dla całego Kościoła, zwłaszcza dla jego teologii i doktryny. Por. https://ekai.pl/wydarzenia/temat_dnia/x59063/nowi-doktorzy-kosciola/, [23. 01. 2017].

³ F. DRĄCZKOWSKI, *Patrologia*, Pelplin-Lublin 1998, 9.

bierać różne struktury⁴. Formy parafialnej katechezy biblijnej można podzielić na trzy grupy: modlitewne, studyjne i mieszane⁵.

Ojcowie Kościoła należą do świętych Wschodu i Zachodu. Działali w okresie, gdy Kościół nie był podzielony. Ich dziedzictwo należy do Wschodu i Zachodu. Katolicy, poznając wschodnich Ojców Kościoła, mają możliwość zetknąć się z ikonami tych świętych. Sposób przedstawiania świętych, ich atrybuty, są ważną wskazówką teologiczną. Poza tym w myśl wschodniej tradycji należy pamiętać, że ikona uobecnia danego świętego. Można się z nią modlić⁶. Warto to wykorzystać w katechezie o świętych, a później w katechezie biblijnej. Ikony przedstawiające wydarzenia biblijne mogą być ważnym elementem przy interpretacji tekstów biblijnych⁷. Na początku cyklu określone zostaną cele związane z przedstawieniem Ojców Kościoła ogólnie w katechezie oraz szczegółowo w katechezie biblijnej. Następnie w każdym artykule zostaną podjęte zagadnienia związane z realizacją celów dotyczących wiedzy, umiejętności i postawy wynikające z życia danego Ojca oraz wykorzystania jego dzieł i ewentualnych dokumentów o nim. Na końcu będą podane propozycje do wykorzystania katechezy o omawianym Ojcu Kościoła w realizacji sześciu zadań katechezy. W niniejszym artykule nie ma odwołań do podstawy programowej katechezy, ponieważ obecnie obowiązująca podstawa programowa traci swoją ważność z powodu reformy szkolnej, a nowa podstawa programowa katechezy nie została jeszcze ogłoszona.

1. Cele katechetyczne związane z przedstawieniem Ojców Kościoła ze szczególnym uwzględnieniem katechezy biblijnej

Celem katechezy według Jana Pawła II jest nie tylko doprowadzenie katechizowanego do spotkania z Chrystusem, ale do zjednoczenia z Nim, a nawet głębokiej zażyłości⁸. Definiując katechezę, wspomniany papież

⁴ B. STYPUŁKOWSKA, *Głoszenie kerygmatu jako wyznacznik katechezy biblijnej z zastosowanie różnych struktur lekcji szkolnych*, „Sosnowieckie Studia Teologiczne” 13 (2016-2017), 335-349.

⁵ TAŻ, *Katecheza biblijna w parafii skierowana do osób dorosłych*, „Analecta Cracoviensia” 46 (2014), 165-166.

⁶ J. FOREST, *Modlitwa z ikonami*, tłum. E.E. Nowakowska, Bydgoszcz 1999.

⁷ B. STYPUŁKOWSKA, *Biblijna formacja katechetów*, Częstochowa 2015, 297.

⁸ IOANNES PAULUS II, *Adhortatio apostolica de catechesi nostro tempore tradenda*, „Ca-

mówi dalej, że jest ona „wychowaniem w wierze [...], a obejmuje przede wszystkim nauczanie doktryny chrześcijańskiej, przekazywane na ogół w sposób systematyczny i całościowy, dla wprowadzenia wierzących w pełnię życia chrześcijańskiego”⁹. W odniesieniu do Pisma Świętego należy przyjąć, że jest ono szczególnym źródłem Kościoła w spotkaniu Chrystusa i poznaniu doktryny chrześcijańskiej, której przyjęcie umożliwia zjednoczenie z Chrystusem, dalej prowadzi ku modlitwie i sakramentom, co daje głęboką z Nim zażyłość. Istotnym celem katechezy biblijnej związanej z Ojcami Kościoła jest poznanie interpretacji niektórych tekstów Pisma Świętego, co daje kontakt z Tradycją oraz przybliżenie duchowości biblijnej, która charakteryzowała chrześcijan pierwszych wieków i może być również propozycją dla współczesnych wierzących.

Dyrektorium ogólne o katechizacji powołując się na tradycję katechizmów podaje siedem podstawowych elementów katechezy¹⁰. Są to trzy etapy opowiadania historii zbawienia oraz cztery filary wykładu. Do etapów zbawienia należą: Stary Testament, życie Jezusa Chrystusa i historia Kościoła. Na cztery filary wykładu składają się: Symbol wiary, sakramenty, Dekalog i Modlitwa Pańska¹¹, które znajdują rozwinięcie w zadaniach katechezy. Okres życia i działalności Ojców Kościoła należy zatem do trzeciego etapu historii zbawienia. Należy podkreślić, że nie tylko rozpoczyna się on od życia pierwotnego Kościoła opisanego na kartach Pisma Świętego, ale również nacechowany jest duchowością biblijną. Katecheza o Ojcach Kościoła ubogaca katechezę biblijną. Dzięki niej uczeń pozna niektóre dzieła patrystyczne poświęcone wprowadzeniu do ksiąg biblijnych, komentarze biblijne, homilie i katechezy nawiązujące do wybranych fragmentów biblijnych. Katechizowany będzie miał możliwość przeanalizować metodę egzegezy biblijnej dokonywanej przez Ojców Kościoła. Uczeń znajdzie przykład praktykowania duchowości biblijnej.

techesi tradendae” (CT) 5, AAS 71 (1979), 1281, JAN PAWEŁ II, *Adhortacja apostolska o katechizacji w naszych czasach „Catechesi tradendae”*, w: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, Kraków 1996, 6-7.

⁹ CT 18, AAS 71 (1979), 1292: „[...] educationem in fide impertiendam [...], potissimum per institutionem doctrinae christianae, quae plerumque cohaerenti fit via atque ratione, eo nempe consilio ut credentes christianae vitae plenitudini ininitentur”, *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, 17.

¹⁰ KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium ogólne o katechizacji* (DOK), Poznań 1998.

¹¹ DOK 130.

Uwzględniając charakter nauki szkolnej, jako specyficznej formy katechezy, należy wyróżnić cele ogólne, które dotyczą lekcji religii. Można wskazać dwa główne cele szkolne. Pierwszym celem będzie zdobycie przez ucznia potrzebnej wiedzy do pogłębienia swojej wiary oraz umiejętność jej uzasadnienia i postępowania według jej wskazań. W odniesieniu do katechezy biblijnej jest to poznanie Pisma Świętego jako źródła formalnego dla rozwijania swojej wiary. Drugim celem lekcji religii będzie przygotowanie go do podjęcia ewentualnych studiów teologicznych, co jest charakterystyczne dla każdego przedmiotu nauczania w szkole. W przypadku pierwszego celu dzięki Ojcom Kościoła uczeń spotka się z nauczaniem i przykładem życia tych, którzy są autorytetami w Kościele i którzy obficie czerpali z Pisma Świętego dla swojego nauczania i duchowości. W przypadku drugiego celu uczeń pozna ośmiu ważnych Ojców Kościoła i przeczyta wybrane fragmenty z ich dzieł w ramach katechezy biblijnej, co przygotowuje go do późniejszego systematycznego studium Ojców w ramach studiów teologicznych.

Cele szczegółowe lekcji religii formułowane są w odniesieniu do wiedzy, umiejętności i postawy. Można w tym dostrzec trzy rodzaje formacji: formację teologiczną (wiedza, czyli poznanie określonych treści), formację praktyczną (umiejętności, czyli zastosowanie wiedzy w praktyce) oraz formację duchową (postawa, czyli przekonanie o wartości podejmowania modlitwy oraz rozwijania poznania wiary, inaczej jest to utrwalony system działań). Określona wiedza znajduje swój wyraz w zastosowaniu praktycznym i przyczynia się do kształtowania postawy chrześcijanina. W nawiązaniu do Ojców Kościoła w katechezie biblijnej można wyróżnić następujące zagadnienia: informacje o treściach biblijnych w dziełach Ojców Kościoła i metodzie egzegezy biblijnej (formacja teologiczna), praca z tekstami źródłowymi (formacja praktyczna), duchowość biblijna (formacja duchowa).

Cele szczegółowe lekcji religii (wiedza, umiejętności, postawa) mogą być zastosowane również do katechezy parafialnej. Jedynie w formach modlitwowych, a więc podczas nabożeństwa słowa Bożego oraz podczas liturgii godzin, nie będzie możliwości formacji praktycznej. Gdy chodzi o formację teologiczną i duchową można przyjąć, że w pewnym stopniu będzie ona realizowana przez kontakt z tekstami biblijnymi i pismami Ojców Kościoła. W formach studyjnych i mieszanych, czyli podczas spotkań w małych grupach, wykładów i medytacji, wszystkie rodzaje formacji (teologiczna, praktyczna, duchowa) będą się urzeczywistniały.

2. Propozycje dla katechezy biblijnej wynikające z realizacji celów dotyczących wiedzy

Do celów dotyczących wiedzy (formacja teologiczna) będzie należało przekazanie informacji o dostępności materiałów dotyczących Ojców Kościoła w zasobach bibliotek i Internetu, charakterystyka dokumentów o Ojcach Kościoła oraz ich pism, przybliżenie postaci Ojców Kościoła z uwzględnieniem rodziny, z jakiej się wywodzą, zdobytego wykształcenia, działalności i nauczania, związków przyjaźni i powiązania z innymi osobami. W odniesieniu do katechezy biblijnej ważne będzie ukazanie stosunku Ojców Kościoła do Pisma Świętego i przeczytanie fragmentów z ich dzieł dotyczących wybranych tekstów biblijnych lub ksiąg biblijnych. Przez studium, słuchanie, oglądanie, stawianie pytań i szukanie odpowiedzi katechizowany będzie realizował cele dotyczące wiedzy. W katechezie biblijnej o Ojcach Kościoła należą uwagę należy zwrócić na kontakt uczniów z tekstami źródłowymi. Do takich tekstów będą należały zarówno dokumenty papieskie, jak i pisma starożytne. Przez analizowanie treści pochodzących z tekstów źródłowych uczeń udoskonali umiejętność ich rozumienia i interpretacji, co będzie przydatne również w odniesieniu do tekstów biblijnych.

Św. Atanazy Aleksandryjski, zwany też Wielkim, jest jednym z czterech Wschodnich Ojców Kościoła, których określamy jako wielkich doktorów Kościoła. We wszystkich obrządkach obchodzi się jego doroczne święto, chociaż w różnych dniach. Postać św. Atanazego zasługuje na to, aby poświęcić jej oddzielny czas w ramach lekcji religii i katechezy parafialnej.

2.1. Charakterystyka dokumentów o św. Atanazym oraz jego pism

W odniesieniu do św. Atanazego Aleksandryjskiego w katechezie biblijnej można wykorzystać katechezę papieską Benedykta XVI oraz mowę pochwalną św. Grzegorza z Nazjanzu. Pierwszy dokument jest współczesną wypowiedzią, drugi natomiast jest oracją Ojca Kościoła, którego sylwetkę i dorobek uczniowie będą poznawać w trakcie katechez poświęconych wielkim doktorom Kościoła. Ponadto uczniów można zachęcić do zapoznania się *Historią Kościoła* napisaną przez Sokratesa Scholastyka, zwłaszcza z fragmentami dotyczącymi św. Ata-

nazego. Wśród dzieł św. Atanazego na szczególną uwagę zasługuje *List do Marcelina o interpretacji psalmów* oraz *Żywot św. Antoniego*, ze względu na sylwetkę znamienitego pustelnika. Młodzież winna te pisma poznać przynajmniej we fragmentach, dorosłych warto zachęcić do przeczytania całości, zwłaszcza traktatu o psalmach. Ponadto w katechezie biblijnej można wykorzystać fragmenty innych dzieł św. Atanazego, zwłaszcza te występujące w liturgii godzin.

Papież Benedykt XVI w latach 2007-2008 wygłosił katechezy śródowe o wszystkich ośmiu Ojcach Kościoła Wschodu i Zachodu, którzy należą do wielkich doktorów Kościoła i którym poświęcony jest niniejszy cykl artykułów. Katechezę śródową o św. Atanazym wygłosił papież podczas audiencji generalnej 20 czerwca 2007 roku¹². Benedykt XVI przybliżył postać św. Atanazego, podając podstawowe informacje o jego życiu. Zwrócił uwagę na udział św. Atanazego w Soborze Nicejskim, na którym biskupi uściślili Symbol wiary. Symbol ten, uzupełniony następnie przez Sobór Konstantynopolitański, pozostaje w tradycji jako nicejsko-konstantynopolitańskie wyznanie wiary, odmawiane uroczyście podczas niedzielnej liturgii. Papież ukazał działalność św. Atanazego jako biskupa troszczącego się o recepcję nauki soborowej. Wskazał również na niego jako na człowieka szerzącego ideały życia monastycznego, które były mu bardzo bliskie. Benedykt XVI w katechezie o św. Atanazym wspominał św. Antoniego, wielkiego eremity. Powiedział o nim, że dzięki swej duchowej sile był najważniejszą postacią popierającą wiarę św. Atanazego. Papież ukazał św. Atanazego jako bliskiego przyjaciela św. Antoniego, od którego otrzymał w spadku jedną z dwóch pozostawionych przez niego owczych skór oraz płaszcz, który sam mu niegdyś podarował. Benedykt XVI w katechezie o św. Atanazym zacytował jego *Żywot św. Antoniego*, wspominał o medytacji o psalmach, wymienił traktat *O Wcieleniu Słowa Bożego*, zauważył cztery listy do Serapiona o Bóstwie Ducha Świętego oraz trzydzieści listów świętecznych, które znamy pod nazwą listów wielkanocnych. Benedykt XVI powiedział o św. Atanazym, że jest jednym z najważniejszych i najbardziej czczonych Ojców starożytnego Kościoła. Przywołał w katechezie określenie św. Grzegorza z Nazjanzu, który wielkiego biskupa aleksandryjskiego nazwał „filarem Kościoła”¹³. W ramach lekcji

¹² „L'Osservatore Romano” 28 (2007), 7-8, 47-48.

¹³ BENEDYKT XVI, Św. Atanazy. *Audiencja generalna 20 czerwca 2007*, 47. W przekładzie polskim mów św. Grzegorza z Nazjanzu (*Mowa 21. Pochwała Wielkiego Atana-*

religii można wykorzystać katechezę Benedykta XVI o św. Atanazym. Będzie to dodatkowe źródło formalne, jakim jest nauczanie papieskie. Katechezy środowowe winny być lepiej wykorzystywane w nauczaniu religii. Systematyczne odwoływanie się do katechez środowowych może wytworzyć u uczniów nawyk interesowania się tym nauczaniem. Również katecheci winni korzystać z tych treści, które w sposób uporządkowany przedstawiają wybrane zagadnienia. Jak sama nazwa wskazuje, są to katechezy, czyli na katechezie prowadzonej w szkole lub parafii mogą być owocnie wykorzystane.

Św. Grzegorz z Nazjanzu, który bardzo cenił św. Atanazego, poświęcił mu mowę pochwalną¹⁴. Autor na jego przykładzie przedstawia, na czym polega świętość, mówi o wyborze na biskupa jako następcy św. Marka¹⁵, stawia św. Atanazego jako wzór dla biskupów, podaje początki arianizmu, walki i wygnania św. Atanazego, pobyty na pustyni, różne synody za św. Atanazym lub przeciwko niemu, triumfalny powrót, przedstawia obraz idealnego pasterza, charakteryzuje czasy Juliana, mówi o pismach polemicznych i działalności pokojowej oraz podaje końcową pochwałę św. Atanazego. W katechezie biblijnej można wykorzystać następującą charakterystykę św. Atanazego: „Wyuczył się więc całego Starego i Nowego Testamentu, tak, jak nikt nie przestudiował nawet jednej z ksiąg. Tym samym wzbogacił się darami kontemplacji nie mniej niż świetnością życia praktycznego, przedziwnie splatając jedno z drugim w łańcuch ze szczerego złota, jaki niewielu potrafiłoby spleść, gdyż życie praktyczne wprowadzało go do kontemplacji, kontemplacja zaś udzielała jego życiu pieczęci autentyczności”¹⁶. Charakterystyka ta ukazuje człowieka, który przez studium Pisma Świętego zdobył umiejętność modlitwy oraz postępował według mądrości Bożej, czyli łączył modlitwę z życiem. Mowa pochwalna św. Grzegorza z Nazjanzu

zego, biskupa Aleksandrii 26, w: Św. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Mowy wybrane*, pr. zbior., Warszawa 1967, 237) występuje termin „podpora Kościoła”.

¹⁴ Św. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Mowa 21. Pochwała Wielkiego Atanazego, biskupa Aleksandrii*, w: ŚWIĘTY GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Mowy wybrane*, 226-243.

¹⁵ Św. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Mowa 21*, 8, w: ŚWIĘTY GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Mowy wybrane*, 229: [Św. Atanazy] „zostaje wyniesiony na tron Marka głosami całego ludu [...] jak apostoł i człowiek duchowy, jako następca zarówno pobożności Markowej, jak i jego godności przełożonego. I okazuje się, że jeśli chodzi o tę godność i stanowisko, jest w czasie bardzo oddalony od tamtego, ale pobożnością najbliższy, co należy uważać za właściwe następstwo”.

¹⁶ Św. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Mowa 21*, 6, w: ŚWIĘTY GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Mowy wybrane*, 228.

może być wykorzystana zarówno w ramach lekcji religii, jak i katechezy parafialnej. Być może w parafii będzie lepsza możliwość zapoznania się z fragmentami tego dzieła. Można również zaproponować ten tekst uczniom jako lekturę prywatną.

Historia Kościoła napisana przez Sokratesa Scholastyka¹⁷ jest świadomą kontynuacją *Historii kościelnej* Euzebiusza z Cezarei. Obejmuje czas panowania kolejnych cesarzy od Konstantyna Wielkiego do Teodozjusza (lata 306-439). Jest ciekawym źródłem do poznania epoki, w której rodziła się cywilizacja chrześcijańska. W wielu miejscach są odniesienia do św. Atanazego. W tytułach dwudziestu pięciu rozdziałów pojawia się jego imię. Jeden rozdział zawiera fragment jego apologii „O swojej ucieczce”¹⁸. Lektura *Historii Kościoła* Sokratesa Scholastyka dobrze zrealizuje korelację międzyprzedmiotową w szkole¹⁹. Dlatego też studium tego dzieła jest bardziej wskazane na lekcji religii niż w katechezie parafialnej.

Istnieje piękny *List do Marcelina o interpretacji psalmów*²⁰, z którego należy skorzystać w katechezie biblijnej. Księga Psalmów jest

¹⁷ SOKRATES SCHOLASTYK, *Historia Kościoła*, tłum. S.J. Kazikowski, Warszawa 1986. Sokrates Scholastyk był historykiem bizantyjskim, żyjącym na przełomie IV i V wieku. Por. *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, red. J.M. Szymusiak – M. Starowieyski, Poznań 1971, 358.

¹⁸ SOKRATES SCHOLASTYK, *Historia Kościoła* III, 8, tłum. S.J. Kazikowski, 288-292.

¹⁹ Na temat korelacji katechezy biblijnej z lekcją historii zob. m.in.: B. STYPUŁKOWSKA, *Korelacja katechezy biblijnej z lekcją historii w świetle podstaw programowych obu przedmiotów*, w: *Rodzina – Szkoła – Kościół. Korelacja i dialog*, red. P. Tomasik, Warszawa 2003, 157-169; TAŻ, *Lekcje historii a katecheza biblijna w gimnazjum*, „Polonia Sacra” 7 (25) 12/56 (2003), 341-359; TAŻ, *Korelacja katechezy biblijnej z nauczaniem historii w gimnazjum*, „Homo Dei” 73 (2003) 4 (269), 59-71; TAŻ, *Katecheza biblijna wobec lekcji historii na przykładzie pierwszych cywilizacji*, „Studia Bobolanum” (2003) 3, 157-166; TAŻ, *Szkolna katecheza biblijna a lekcja historii w liceum. Problematyka korelacji międzyprzedmiotowej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 31 (2003), 195-210; TAŻ, *Starożytny Egipt w podręcznikach do historii dla szkół ponadgimnazjalnych z punktu widzenia katechezy biblijnej (cz. 1)*, „Polonia Sacra” 8 (26) 14/58 (2004), 257-270; TAŻ, *Starożytny Egipt w podręcznikach do historii dla szkół ponadgimnazjalnych z punktu widzenia katechezy biblijnej (cz. 2)*, „Polonia Sacra” 9 (27) 15/59 (2004), 299-311; TAŻ, *Okres hellenizmu w katechezie biblijnej w świetle korelacji z lekcją historii*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 32 (2004), 213-229; TAŻ, *Starożytna Palestyna pod panowaniem Rzymu z perspektywy katechezy biblijnej*, „Polonia Sacra” 9 (27) 16/60 (2005), 275-287.

²⁰ ŚW. ATANAZY, *List do Marcelina o interpretacji psalmów 2-9*, tłum. A. Tronina, VoxP 10 (1990) 18, 310-315. Na temat tego listu zob.: E. FERGUSON, *Anhanasius' Epistola ad Marcellium in interpretationem Psalmorum*, „Studia Patristica” 16 (1985), 295-308; G.C. STEAD, *St. Athanasius on the Psalms*, „Vigiliae Christianae” 39 (1985), 65-78.

niejako streszczeniem całego Pisma Świętego. Traktat św. Atanazego jest najstarszą w Kościele introdukcją do Psalterza²¹, rozprawą na temat charakteru mesjańskiego i użytku psalmów w medytacji osobistej we wszystkich sytuacjach i potrzebach życiowych²². Św. Atanazy zwraca uwagę na to, że gdy chodzi o inne księgi Pisma Świętego, czytający odnoszą słowa świętych autorów do tych spraw, które tam opisano, natomiast przy lekturze psalmów, obok proroctw o Zbawicielu, czytelnik przyjmuje te słowa za własne. Rozumie je i wypowiada nie jako cudze słowa, tyżące kogoś innego, ale swoje własne. Słowa psalmów stają się jego osobistą modlitwą²³. Św. Atanazy w swoim traktacie podaje wskazówki ułatwiające korzystanie z Psalterza. Ukazuje rodzaje modlitwy psalmów oraz określone sytuacje życiowe, w jakich można stosować poszczególne psalmy²⁴. Takie zastosowanie psalmów przydatne jest w życiu każdego chrześcijanina. W ten sposób modlił się św. Atanazy. List św. Atanazego o interpretacji psalmów stanowi materiał zarówno na lekcję religii, jak i katechezę parafialną, a najlepiej na obie te formy równocześnie. Warto też rozpropagować ten tekst, aby uczniowie mogli się z nim zapoznać również indywidualnie.

W katechezie biblijnej warto wspomnieć o Żywocie św. Antoniego²⁵, z tego względu, że dzieło to stało się regułą życia dla wielu anacho-

²¹ A. TRONINA, *Wstęp*, w: ŚW. ATANAZY, *List do Marcelina o interpretacji psalmów*, VoxP 10 (1990) 18, 303. W katechezie biblijnej warto skorzystać również ze współczesnych komentarzy biblijnych: *Księga Psalmów*, oprac. S. ŁACH, Poznań 1990; M. BOROWSKI, *Psalmy. Komentarz biblijno-ascetyczny*, Kraków 1983; L.C. ALLEN, *The Psalms*, Texas 1987; M. GROSS – M. REINELT, *Das Buch der Psalmen*, t. 1 (Ps 1-72), Düsseldorf 1978; t. 2 (Ps 73-150), Düsseldorf 1980; P. MILLER, *Interpreting the Psalms*, Philadelphia 1986; T. BRZEGOWY, *Psalmy i inne pisma*, Tarnów 1997; A. TRONINA, *Teologia psalmów. Wprowadzenie do lektury Psalterza*, Lublin 1995; W. ZATORSKI, *Psalmy – szkoła mądrości*, Kraków-Tyniec 1998; P. BEAUCHAMP, *Psalmy nocą i dniem*, tłum. M. Figarski, Warszawa 1985; G. RAVASI, *Psalmy modlitwą ludu Bożego*, tłum. F. Gołębiowski, Częstochowa 1998; R. MURPHY, *Odpowiedzi na 101 pytań o Psalmy i inne Pisma*, tłum. A. Wałęcki, Kraków 2004; *Jan Paweł II i Benedykt XVI rozważają Psalmy*, red. W. Chrostowski, Izabelin-Warszawa 2006.

²² SZ. PIESZCZOCH, *Patrologia*, t. 1: *Działalność Ojców*, Gniezno 1994, 81.

²³ ŚW. ATANAZY, *List do Marcelina o interpretacji psalmów* 11, VoxP 10 (1990) 18, 316-317.

²⁴ Tamże 14-26, VoxP 10 (1990) 18, 318-326.

²⁵ ŚW. ATANAZY ALEKSANDRYJSKI, *Żywot świętego Antoniego*, w: ŚW. ANTONI PUSTELNIK, *Pisma*, tłum. E. Dąbrowska, „Źródła Monastyczne” (ŻM) 35, Kraków-Tyniec 2008, 75-146. Na temat tego dzieła zob.: B. BRENNAN, *Athanasius' Vita Antonii. A Sociological Interpretation*, „Vigiliae Christianae” 39 (1985), 209-227; T.D. BARNES, *Angel of Light or Mystic Initiate? The Problem of the Life of Antony*, „The Journal of Theological Studies” 37 (1986), 353-368.

retów i upowszechniło duchowość pustelniczą w Kościele, opartą na modlitwie w odosobnieniu, której źródłem było Pismo Święte, zwłaszcza Psalterz²⁶. *Żywot św. Antoniego* jest najważniejszym dziełem epoki wczesnego monastycyzmu, w którym przedstawiono zasady życia monastycznego²⁷. Gdy Ewagriusz z Pontu przełożył *Żywot św. Antoniego* na język łaciński, przyczyniło się to w znacznym stopniu do propagowania ideału życia monastycznego na Wschodzie i Zachodzie²⁸. Czytelnikami *Żywota* był i św. Grzegorz z Nazjanzu, i św. Augustyn. Św. Grzegorz z Nazjanzu pewnie z uwagą czytał wskazówki odnoszące się do życia pustelniczego, ponieważ sam oddawał się przez pewien czas takiemu życiu razem ze św. Bazylim Wielkim i św. Grzegorzem z Nysy w pustelni nad rzeką Irys, w Poncie. Św. Grzegorz z Nazjanzu powiedział, że św. Atanazy nakreślił ideał „podając w formie opowieści przepisy życia pustelniczego”²⁹. Razem ze św. Bazylim Wielkim³⁰ opracowywał dwie reguły monastyczne, oparte na Piśmie Świętym³¹. Św. Bazyli uważany jest za prawodawcę i twórcę życia monastycznego na Wschodzie. Natomiast u św. Augustyna *Żywot św. Antoniego* wywarł duży wpływ przy jego nawróceniu³². Św. Augustyn nie myślał o tym, by zostać pustelnikiem. Naśladował św. Antoniego tylko przez całkowite zerwanie z dotychczasowym życiem³³. Podobnie jak św. Antoni przyjął słowa Pisma Świętego jako osobiście skierowane do siebie i zastosował je w życiu³⁴. W tekście *Żywota* nie ma ani jednej wzmianki o czytaniu przez św. Antoniego ksiąg, również gdy chodzi o Pismo Święte, choć przytoczono jego słowa, że Pisma wystarczają dla pouczenia³⁵, wskazujące na to, że sam kierował się Pismem Świętym. W odniesieniu do

²⁶ B. STYPUŁKOWSKA, *Pustelnicy jako indywidualna forma życia konsekrowanego*, „Analecta Cracoviensia” (w druku).

²⁷ F. DRĄCZKOWSKI, *Patrologia*, 192.

²⁸ B. ALTANER – A. STUIBER, *Patrologia. Życie, pisma i nauka Ojców Kościoła*, tłum. P. Pachciarek, Warszawa 1990, 379; F. DRĄCZKOWSKI, *Patrologia*, 192; H. VON CAMPENHAUSEN, *Ojcowie Kościoła*, tłum. K. Wierszyłowski, Warszawa 1998, 246.

²⁹ ŚW. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Mowa 21. Pochwała Wielkiego Atanazego, biskupa Aleksandrii 5*, w: ŚW. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Mowy wybrane*, 228.

³⁰ ŚW. BAZYLI WIELKI, *Reguły dłuższe. Reguły krótsze*, w: ŚW. BAZYLI WIELKI, *Pisma ascetyczne*, tłum. J. Naumowicz, ŻM 6, Tyniec-Kraków 2011.

³¹ F. DRĄCZKOWSKI, *Patrologia*, 219, 229.

³² ŚW. AUGUSTYN, *Wyznania VIII 6, 12*, tłum. Z. Kubiak, Kraków 1994, 171, 183.

³³ H. VON CAMPENHAUSEN, *Ojcowie Kościoła*, 287.

³⁴ ŚW. AUGUSTYN, *Wyznania VIII 12*, tłum. Z. Kubiak, 183.

³⁵ ŚW. ATANAZY ALEKSANDRYJSKI, *Żywot świętego Antoniego 16*, ŻM 35, 89.

modlitwy czytamy, że „modlił się ciągle, ponieważ dowiedział się, że modlić się należy nieustannie. A z taką uwagą słuchał, gdy czytano Pismo, żeby nic z niego nie padło na ziemię, że pamięć wystarczała mu za książki”³⁶. Przystawianie na pamięć wersetów biblijnych czy całych psalmów, aby łatwiej było nad nimi medytować w ciągu dnia, jest stosowaną praktyką zarówno w starożytności, jak i współcześnie. Nie dziwi zatem taka praktyka u pustelnika. Jednakże na podstawie Żywota nie można wysnuć wniosku, że św. Antoni sam nie czytał świętych ksiąg, bo był niepiśmienny. Chęć gruntowniejszego poznania Pisma Świętego mogła go skłonić do opanowania umiejętności czytania i posługiwania się koptyjskimi przekładami Biblii³⁷. Pachomiusz wręcz nakazywał uczenie mnichów, jeśli wstępując do zakonu byli niepiśmienni³⁸. Może to świadczyć o głęboko zakorzenionej świadomości, że Pismo Święte zawiera słowo Boga i należy je studiować. Święty Antoni w ujęciu św. Atanazego był *theodidaktos* – uczonym przez Boga, nie przez ludzi³⁹. Może być to ważna wskazówka dla katechizowanych, aby szukali czasu na modlitwę sam na sam z Bogiem, by czytali i medytowali teksty biblijne, kierowali się nimi w życiu i prosili Boga o mądrość. Żywot św. Antoniego może być wykorzystany we fragmentach, bardziej jako przykład duchowości biblijnej niż ascezy. Tekst ten nadaje się do wykorzystania w ramach lekcji religii.

Ponadto w liturgii godzin wykorzystywane są fragmenty następujących dzieł: *Mowa przeciw poganom*, *O Wcieleniu Słowa*⁴⁰, *Mowy przeciw arianom*, *List do Epikteta*⁴¹, *Pierwszy List do Serapiona*, *Listy wielkanocne* (List 5⁴² i 14⁴³). Dwa pierwsze dzieła: *Mowa przeciw poganom* oraz *O Wcieleniu Słowa*, należą do najwcześniejszych pism św. Atanazego. Zarysowuje się w nich jego przewodnia idea teologiczna, którą jest Wcielenie Chrystusa⁴⁴. Prawdę tę św. Atanazy łączy z Odkupieniem. W centrum teologii ustawia zwycięstwo Chrystusa nad śmiercią⁴⁵. *Mowy przeciw arianom*⁴⁶ w trzech księgach stanowią jego

³⁶ Tamże 3, ŻM 35, 78.

³⁷ E. WIPSYCKA, *Wstęp*, ŻM 35, 49.

³⁸ Tamże, ŻM 35, 50.

³⁹ Tamże, ŻM 35, 50-51.

⁴⁰ <http://brewiarz.pl/indeksy/pokaz.php3?id=6&nr=139>, [14. 02. 2017].

⁴¹ <http://brewiarz.pl/indeksy/pokaz.php3?id=6&nr=012>, [14. 02. 2017].

⁴² <http://brewiarz.pl/indeksy/pokaz.php3?id=6&nr=140>, [14. 02. 2017].

⁴³ <http://brewiarz.pl/indeksy/pokaz.php3?id=6&nr=141>, [14. 02. 2017].

⁴⁴ Sz. PIESZCZOCH, *Patrologia*, 80.

⁴⁵ Tamże, 82.

⁴⁶ ATANAZY WIELKI, *Mowy przeciw arianom*, ŻMT 67, tłum. M. Szewczyk, Kraków 2013.

główne dzieło⁴⁷. Powołując się na wersety biblijne, św. Atanazy argumentuje bóstwo Syna, Jego współistotność z Ojcem. Dokonuje też egzegezy wybranych fragmentów biblijnych: Flp 2, 5-11; Ps 45, 78; Hbr 1, 4; 3, 2; Dz 2, 36; Prz 8, 22-23; J 14, 10; Pwt 32, 39; J 17, 11. 20-23. Indeks biblijny w polskim przekładzie podaje odniesienia do 27 ksiąg ze Starego Testamentu i 24 ksiąg z Nowego Testamentu⁴⁸. W *Liście do Epikleta* św. Atanazy streszcza swe poglądy. Zyskał on znaczenie pisma nieomal kanonicznego i był cytowany w uchwałach Soboru Chalcedońskiego⁴⁹. Tematem czterech *Listów do Serapiona* jest bóstwo Ducha Świętego⁵⁰. Św. Atanazy pisze w nich, że Duch Święty jest współistotny Ojcu, wychodzi On z Ojca przez Syna⁵¹. Głównym argumentem na rzecz boskości Ducha Świętego jest fakt, że On nas uświęca, a ponieważ Trójca Święta stanowi jedność, Duch Święty jest współistotny Ojcu⁵². *Listy wielkanocne* pisał św. Atanazy regularnie, nawet z wygnania. Są to listy wysyłane przez metropolitę do biskupów egipskich, aby określić datę świąt wielkanocnych. Poza tym zawierają one popularną katechezę podstawowych prawd wiary, związanych z tajemnicą odkupienia. Jeden z listów zawiera pierwszy oficjalny kanon 27 ksiąg Nowego Testamentu⁵³. Przytoczone dzieła św. Atanazego mogą być wspominane podczas lekcji religii, choć raczej nie będzie możliwości w ramach katechezy biblijnej zapoznawać się z nimi dokładniej.

Apologię własnej ucieczki napisał św. Atanazy w czasie wygnania. W ramach katechezy biblijnej można uczniów zapoznać z tym tekstem, który ma formę pamfletu⁵⁴, ze względu na jego odniesienia biblijne. Św. Atanazy tłumaczy wydarzenia własnego życia, posługując się wypowiedziami Chrystusa i powołując się na Jego postępowanie oraz innych biblijnych osób. Cytuje obficie teksty zarówno z Nowego, jak i Starego Testamentu⁵⁵. Katechizowany zachęcony tym przykładem może w tekstach biblijnych odnajdywać własne przeżycia i rozterki oraz szukać wskazówek dla siebie. Osoby opisane w Biblii mogą stać się dla niego wzorami

⁴⁷ Sz. PIESZCZOCH, *Patrologia*, 81.

⁴⁸ ATANAZY WIELKI, *Mowy przeciw arianom*, ŻMT 67, 233-240.

⁴⁹ Sz. PIESZCZOCH, *Patrologia*, 82.

⁵⁰ *Atanazy Wielki*, w: *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, 58; Sz. PIESZCZOCH, *Patrologia*, 81.

⁵¹ Sz. PIESZCZOCH, *Patrologia*, 81.

⁵² *Atanazy Wielki*, w: *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, 58.

⁵³ Tamże; Sz. PIESZCZOCH, *Patrologia*, 81.

⁵⁴ J. OZÓG, *Wstęp*, w: Św. ATANAZY, *Apologie*, tłum. J. Ożóg, Warszawa 1979, 86.

⁵⁵ Św. ATANAZY, *Apologia własnej ucieczki*, w: Św. ATANAZY, *Apologie*, 189-203.

ludzi wiary i modlitwy⁵⁶. Z tekstu tego dzieła można skorzystać zarówno w ramach lekcji religii, jak i katechezy parafialnej. Podczas tej drugiej formy będzie lepsza możliwość do zastosowania w praktyce przez katechizowanych metody św. Atanazego, gdyż jest ona czasochłonna.

Historycy wątpią w autentyczność pism św. Atanazego poświęconych dziewictwu i skierowanych do dziewic⁵⁷. Jednakże w starożytności przypisywano mu autorstwo takich tekstów⁵⁸. Informacje przekazane przez św. Hieronima, że św. Atanazy kilkakrotnie pisał na temat dziewictwa, potwierdziły nowe odkrycia i badania⁵⁹. Zachowały się fragmenty koptyjskie, syryjskie i ormiańskie⁶⁰. Ze względów katechetycznych można wykorzystać w katechezie biblijnej zalecenie św. Atanazego skierowane do dziewic: „W nocy i za dnia niech słowo Boże nie schodzi z ust twoich, a głównym twoim zajęciem niech będzie rozważanie Pisma Świętego. Miej psalterz i naucz się psalmów. Wschodzące słońce niech widzi książkę w rękach twoich”⁶¹. W innym fragmencie podana jest piękna wskazówka na kanwie tekstu z Ewangelii św. Mateusza o dziesięciu pannach: „Zawsze dolewaj oliwy do lampy, aby Oblubieniec, gdy przyjdzie, zastał cię z gorejącą pochodnią w dłoni”⁶². Wskazówki dla dziewic mogą być wykorzystane w szkole jako motto dla katechezy biblijnej. Mogą stanowić też zachętę do praktykowania modlitwy biblijnej przez dłuższy czas.

2.2. Przybliżenie postaci św. Atanazego Aleksandryjskiego

Dla celów katechetycznych należy uczniów zapoznać z życiorysami świętych udostępnionymi na stronie brewiarza <http://www.brewiarz>.

⁵⁶ B. STYPULKOWSKA, *Biblijne przykłady ludzi wiary i modlitwy w zastosowaniu katechetycznym*, „Polonia Sacra” 19 (2015) 2 (39), 117-139; TAZ, *Propozycje przedstawienia biblijnych przykładów wiary podczas lekcji religii i katechezy parafialnej*, VeC 1 (2013), 50-77.

⁵⁷ *Atanazy Wielki*, w: *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, 59. Dzieła św. Atanazego zamieszczone są m.in. w: PG 25-28. Teksty w tomach 27-28 zawierają dzieła wątpliwe lub nieautentyczne. Rozprawę o dziewictwie (*De virginitate, sive de asceti*) można znaleźć w PG 28, 251-282.

⁵⁸ Np. św. Hieronim wymienia jego traktat „O dziewictwie” w dziele poświęconym sławnym mężom: *De viris illustribus*. Por. *Atanazy Wielki*, w: *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, 56.

⁵⁹ B. ALTANER – A. STUIBER, *Patrologia*, 378; *Atanazy Wielki*, w: *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, 56.

⁶⁰ *Atanazy Wielki*, w: *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, 59.

⁶¹ Cyt. za: A. BOBER, *Antologia patrystyczna*, Kraków 1965, 121.

⁶² Tamże, 120.

katolik.pl/index.php3. Dzięki temu uczniowie uzyskają dostęp do wartościowej strony Internetu. Ponadto warto poszczególnych Ojców Kościoła omawiać według jednego schematu, na który składać się będą informacje o rodzinie, wykształceniu, działalności, nauce głoszonej przez danego Ojca, związkach przyjaźni z innymi osobami, głównie świętymi, o których będzie mowa w czasie innych katechez. Przybliżenie postaci św. Atanazego Aleksandryjskiego będzie się dokonywać zarówno w ramach lekcji religii, jak i katechezy parafialnej.

Gdy chodzi o rodzinę św. Atanazego z pochodzenia był prawdopodobnie Grekiem, urodził się w 295 roku w Aleksandrii. Miał brata Piotra, który po nim został biskupem⁶³. Św. Atanazy we wczesnej młodości przyjął chrześcijaństwo⁶⁴, co sugeruje, że wychowywał się w rodzinie chrześcijańskiej. Pisał swoje dzieła po grecku, ale znał również język koptyjski⁶⁵.

Wykształcenie św. Atanazy zdobył w Aleksandrii⁶⁶. Jest to sławne miejsce studiów filologicznych, filozoficznych i teologicznych⁶⁷. Tu na przełomie III/II wieku przed Chrystusem powstała Septuaginta, czyli grecki przekład Starego Testamentu, z którego korzystali Ewangelisci. W II wieku natomiast istniała słynna szkoła katechetyczna⁶⁸, w której studiowano Biblię. Szkołą aleksandryjską nazywano zarówno strukturę szkoły, jak i pewien kierunek myślowy. Na jej strukturę składa się szkoła katechetyczna dla osób przygotowujących się do chrztu, jak i szkoła wyższa teologiczna w zakresie kultury religijnej i teologii chrześcijańskiej. Obie cieszyły się oficjalnym uznaniem ze strony Kościoła aleksandryjskiego. Szkoła aleksandryjska oznaczała także pewien kierunek myślowy⁶⁹. W interpretacji Pisma Świętego stosowano wyjaśnienie zarówno sensu dosłownego, jak i alegorycznego⁷⁰. Chociaż egzegeza alegoryczna ulegała wpływowi filozofii greckiej oraz żydowskiego teologa Filona z Aleksandrii, to jednak uzasadnia się ją stwierdzeniem typowo chrześcijańskim, że Chrystus jest kluczem i celem Starego Testamentu⁷¹. W tym kluczu św. Atanazy interpretuje psalmy. Św. Atanazy już

⁶³ <http://www.brewiarz.pl/czytelnia/swieci/05-02a.php3>, [14. 02. 2017].

⁶⁴ F. DRĄCZKOWSKI, *Patrologia*, 188.

⁶⁵ Tamże, 189.

⁶⁶ Nic nie wiadomo o jakimś innym miejscu.

⁶⁷ F. DRĄCZKOWSKI, *Patrologia*, 111.

⁶⁸ Tamże, 112.

⁶⁹ H. CROUZEL, *Szkoła aleksandryjska i jej losy*, w: *Historia teologii*, t. 1: *Epoka patrystyczna*, red. A. di Berardino – B. Studer, tłum. M. Gołębiowski i in., Kraków 2003, 197.

⁷⁰ H. CROUZEL, *Szkoła aleksandryjska i jej losy*, 198.

⁷¹ Tamże.

jako diakon uważany był za dobrego teologa. Jako teolog służył swojemu biskupowi Aleksandrowi podczas soboru nicejskiego. Przykład św. Atanazego może być wskazówką dla współczesnych katechizowanych, aby starali się o zdobycie wykształcenia teologicznego. Dzięki studiom teologicznym, dostępnym obecnie również dla świeckich, owocniej można współdziałać w dziełach apostoelskich.

Św. Atanazy najpierw w Kościele aleksandryjskim pełnił posługę lektora przez sześć lat, następnie został wyświęcony na diakona przez biskupa Aleksandra i został jego sekretarzem⁷². Jako diakon uczestniczył w soborze nicejskim (325)⁷³. Został on zwołany przez cesarza Konstantyna, który nazywał siebie biskupem do spraw zewnętrznych⁷⁴. Określono na tym soborze ważny dogmat chrystologiczny, a mianowicie, że Syn Boży jest współistotny Ojcu. Jezus Chrystus jest prawdziwym Bogiem i prawdziwym człowiekiem. Kluczowy dla późniejszych dyskusji trynitarnych termin „współistotny” (*homoúsios*) nie występuje w Piśmie Świętym⁷⁵, choć treść pojęcia, które zawiera się w tym słowie i oznacza, że Syn jest równy Ojcu, można znaleźć w Biblii. W katechezie biblijnej warto zachęcić uczniów do lektury Ewangelii według św. Jana⁷⁶, w której ta prawda jest wielokrotnie przez Chrystusa formułowana: „Ja i Ojciec jedno jesteśmy” (J 10, 30). Po śmierci biskupa Aleksandra jego następcą został św. Atanazy. Jako biskup Aleksandrii zdecydowanie bronił wiary określonej na soborze nicejskim. Starał się przy tym uwydatnić jednomyślność biskupów, która jest podstawą ortodoksji⁷⁷. Wyrazem tego

⁷² J. OZÓG, *Wstęp*, w: Św. ATANAZY, *Apologie*, 42.

⁷³ F. BÉCHEAU, *Historia soborów*, tłum. P. Rak, Kraków 1998, 31.

⁷⁴ Tamże, 30.

⁷⁵ *Sobór Nicejski I (325). Wprowadzenie*, w: *Dokumenty Soborów Powszechnych*, t. 1, red. A. Baron – H. Pietras, ŻMT 24, Kraków 2002, 22.

⁷⁶ Przy lekturze Ewangelii pomocne będą komentarze: S. MĘDAŁA, *Ewangelia według św. Jana. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz*, t. 1-2, Częstochowa 2010; C.S. KEENER, *Komentarz historyczno-kulturowy do Nowego Testamentu*, red. K. Bardski – W. Chrostowski, Warszawa 2000, 184-233; PH. PERKINS, *Ewangelia według św. Jana*, w: *Katolicki komentarz biblijny*, red. R.E. Brown – J.A. Fitzmyer – E.E. Murphy, red. wydania polskiego W. Chrostowski, Warszawa 2001, 1108-1176; L. STACHOWIAK, *Ewangelia według św. Jana. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz*, Poznań 1975; C.S. KEENER, *The Gospel of John: A Commentary*, t. 1-2, Peabody 2003; J. CALLOUD – F. GENUYT, *L'Évangile de Jean*, t. 1-3, Lyon 1985-1989; X. LÉON-DUFOUR, *Lecture de l'Évangile selon Jean*, t. 1-4, Paris 1988-1990; S.A. PANIMOLLE, *Lektura pastoralna del vangelo di Giovanni*, t. 1-3, Bologna 1999-2002.

⁷⁷ B. STUDER, *Biblia odczytywana w Kościele*, w: *Historia teologii*, t. 1: *Epoka patrystyczna*, 483.

było powszechne przekonanie, że to nie tyle każdy biskup z osobna jest następcą któregoś z apostołów – choć takie duchowe genealogie starano się wykazywać – ile wszyscy biskupi są następcami całego kolegium apostołskiego⁷⁸. Dzięki św. Atanazemu nicejskie zebranie biskupów zyskało rangę pierwszego soboru powszechnego⁷⁹. Na Wschodzie istniało nawet święto soboru nicejskiego, w pierwszą niedzielę po Wniebowzięciu⁸⁰. W czasie katechezy warto podkreślić, że sobór został zwołany na skutek herezji Ariusza z Aleksandrii, kapłana podlegającego biskupowi Aleksandrowi⁸¹. Nieposłuszeństwo kapłana wobec biskupa przyczyniło się do rozłamów. Wschód podzielił się na zwolenników Ariusza i Aleksandra. Arianizm rozprzestrzenił się na Wschodzie, wskutek czego dochodziło do niepokoїв, a sam św. Atanazy, broniący wiary nicejskiej, był wielokrotnie wypędzany ze swej biskupiej stolicy. Oprócz św. Atanazego wiary nicejskiej bronili Ojcowie Kapadoccy (św. Grzegorz z Nazjanzu, św. Grzegorz z Nyssy i św. Bazyl Wielki) na Wschodzie⁸² oraz św. Ambroży i papież Damazy na Zachodzie⁸³. Po soborze nicejskim pojawiają się wielcy biskupi-teologowie. Zrozumiano bowiem, że nie wystarczy, aby biskup był pobożnym i gorliwym pasterzem, ale również musi być nauczycielem, czyli teologiem⁸⁴. Każdy, kto pełni funkcję nauczyciela wiary – rodzice wobec dzieci, katecheci wobec katechizowanych, biskupi i prezbiterzy wobec wiernych – winien troszczyć się o swoją formację teologiczną, o rozwijanie poznania wiary. Św. Atanazy jako biskup Aleksandrii pięciokrotnie przebywał na wygnaniu, w sumie 17 lat. W czasie drugiego wygnania sześć lat spędził w Rzymie. Zazwyczaj jednak czas wygnania spędzał na pustyni. Żył wówczas w pustelniach i klasztorach egipskich⁸⁵. W czasie trzeciego wygnania św. Atanazy napisał trzy apologie, czyli obrony⁸⁶: *Apologię przeciw arianom*, *Apologię do Konstancjusza* oraz *Apologię własnej ucieczki*. W ramach katechezy biblijnej można uczniów zapoznać z trzecią apologią, która ma formę pamfletu, ze względu na jej odniesienia biblij-

⁷⁸ Od Redakcji, w: *Dokumenty Soborów Powszechnych*, ŻMT 24, 8.

⁷⁹ H. PIETRAS, *Początki teologii Kościoła*, Kraków 2000, 200.

⁸⁰ M. STAROWIEYSKI, *Sobory Kościoła niepodzielonego, część I – Dzieje*, Tamów 1994, 33.

⁸¹ Tamże, 17.

⁸² Tamże, 32; F. BÉCHEAU, *Historia soborów*, 35.

⁸³ Tamże, 35.

⁸⁴ M. STAROWIEYSKI, *Sobory Kościoła niepodzielonego*, 32.

⁸⁵ *Atanazy Wielki*, w: *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, 57; F. DRĄCZKOWSKI, *Patrologia*, 189.

⁸⁶ J. OZÓG, *Wstęp*, w: *Św. ATANAZY, Apologie*, 81.

ne. Św. Atanazy tłumaczy wydarzenia własnego życia, posługując się wypowiedziami Chrystusa i powołując się na Jego postępowanie oraz innych biblijnych osób. Cytuje obficie teksty zarówno z Nowego, jak i Starego Testamentu. Podczas pobytu na pustyni na prośbę mnichów napisał *Żywot św. Antoniego*⁸⁷. Św. Atanazy prawdopodobnie nawiązał w młodości osobiste kontakty ze św. Antonim⁸⁸, papież Benedykt XVI w swojej katechezie mówi o przyjaźni między tymi mistrzami. Innym dziełem dla mnichów jest *List do Marcelina o interpretacji psalmów*. Ten niewielki traktat jest świadectwem duchowości pustyni, opartej na ustawicznej medytacji psalmów⁸⁹.

Św. Atanazy sformułował podstawowe tezy nauki trynitarniej i chrystologicznej Kościoła⁹⁰. Najważniejszym jego pismem dogmatycznym są trzy *Mowy przeciw arianom*⁹¹. W katechezie należy wiązać osobę św. Atanazego przede wszystkim z wyznaniem wiary nicejsko-konstantynopolitańskim, które odmawiane jest podczas uroczystej Eucharystii. W katechezie biblijnej należy wykorzystać traktat o interpretacji psalmów.

W odniesieniu do przyjaciół należy przede wszystkim zwrócić uwagę na przyjaźń między św. Atanazym a św. Antonim⁹². W ich osobach mamy przykłady ludzi, którzy potrafią odejść na pustynię, aby żyć sam na sam z Bogiem. W przypadku św. Atanazego pobytu na pustyni były wymuszone wygnaniami, jednakże należy podkreślić, że wykorzystał ten czas najlepiej jak można było, w obecności Bożej, medytując Jego słowo. W katechezie należy zwrócić jeszcze uwagę na powiązanie św. Atanazego z innymi Ojcami Kościoła, do których będzie odwoływać się katecheza biblijna. Są to przede wszystkim Ojcowie Kapadocy, którzy się uważali za jego uczniów. Dzieła Ojców Kapadockich, którzy rozwijali naukę św. Atanazego, wpłynęły na syntezę dokonaną przez św. Augustyna. Z kolei św. Augustyn wiele zawdzięcza św. Ambrożemu, który jest zależny od teologii greckiej IV wieku i św. Atanazego⁹³. Te wszystkie osoby będą wymieniane w ramach katechezy biblijnej poświęconej Ojcom Kościoła, którzy są nazywani wielkimi doktorami Kościoła.

⁸⁷ Św. ATANAZY ALEKSANDRYJSKI, *Żywot świętego Antoniego*, ŻM 43.

⁸⁸ B. ALTANER – A. STUIBER, *Patrologia*, 379; F. DRĄCZKOWSKI, *Patrologia*, 189; H. VON CAMPENHAUSEN, *Ojcowie Kościoła*, 69.

⁸⁹ A. TRONINA, *Wstęp*, w: Św. ATANAZY, *List do Marcelina o interpretacji psalmów*, VoxP 10 (1990) 18, 305.

⁹⁰ F. DRĄCZKOWSKI, *Patrologia*, 196.

⁹¹ B. ALTANER – A. STUIBER, *Patrologia*, 375.

⁹² *Atanazy Wielki*, w: *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, 60.

⁹³ Tamże.

Aleksandria, stolica biskupia św. Atanazego, jest miastem bardzo znamenitym. Tradycja podaje, że biskupem Aleksandrii był św. Marek, autor najstarszej Ewangelii, która jest przekazem pierwotnej katechezy św. Piotra⁹⁴. Dlatego też ze względu na Aleksandrię podczas katechezy biblijnej o św. Atanazym można zachęcić do lektury Ewangelii według św. Marka⁹⁵. W katechezie biblijnej można zwrócić uwagę uczniom na to, że w Aleksandrii powstała grecka Septuaginta, pierwsze tłumaczenie Starego Testamentu dokonane przez Żydów aleksandryjskich. Z tej wersji Biblii korzystali autorzy Nowego Testamentu, co można poznać po stosowych przez nich cytatach Starego Testamentu. Ponadto o samej Aleksandrii i jej mieszkańcach można znaleźć wzmianki w Biblii. Aleksandryjczycy, czyli Żydzi z Aleksandrii, znajdowali się wśród tych, którzy toczyli spór ze świętym Szczepanem przed jego rozprawą (Dz 6, 9). Aleksandria była rodzinnym miastem Apollosa (Dz 18, 24). Z tego miasta pochodziły również okręty, którymi święty Paweł podróżował jako więzień do Rzymu (Dz 27, 6; 28, 11).

2.3. Uwagi katechetyczne związane z realizacją celów dotyczących wiedzy

Formacja teologiczna w ramach katechezy biblijnej w odniesieniu do Ojców Kościoła może być realizowana na wszystkich etapach, w różnym stopniu w zależności od konkretnej osoby. W ewangelizacji, którą katechetycy określają często jako katechezę ewangelizacyjną⁹⁶,

⁹⁴ *Słownik-Konkordancja osób Nowego Testamentu*, opr. P.Cz. BOSAK, Poznań 1991, 281.

⁹⁵ Przy lekturze Ewangelii pomocne będą komentarze: A. MALINA, *Ewangelia według świętego Marka. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz*, Częstochowa 2013; H. LANGKAMMER, *Ewangelia według świętego Marka. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz*, Poznań-Warszawa 1977, C.S. KEENER, *Komentarz historyczno-kulturowy do Nowego Testamentu*, 80-121; D.J. HARRINGTON, *Ewangelia według świętego Marka*, w: *Katolicki komentarz biblijny*, 981-1033; E. BEST, *Mark: The Gospel as Story*, Edinburgh 1983; J.A. BROOKS, *Mark*, Nashville 1991; F.J. MOLONEY, *The Gospel of Mark. A Commentary*, Peabody 2002; M. MULLINS, *The Gospel of Mark. A Commentary*, Dublin 2005; P. LAMARCHE, *Évangile de Marc*, Paris 1996; E. TROCMÉ, *L'Évangile selon saint Marc*, Genève 2000; S. GRASSO, *Vangelo di Marco. Nuova versione, introduzione e commento*, Milano 2003; S. LÉGASSE, *Marco*, Roma 2000; P. DSCHULNIGG, *Das Markusevangelium*, Stuttgart 2007.

⁹⁶ P. TOMASIK, *Ewangelizacja – katecheza – nauczanie religii w szkole. Wyjaśnienie podstawowych terminów*, w: *Ewangelizować czy katechizować?*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2002, 23-51; A. OFFMAŃSKI, *Model katechezy ewangelizacyjnej w dokumentach Kościoła*, w: *Ewangelizować czy katechizować?*, 53-72; J. NEUMANN, *Dlaczego*

dokonuje się pierwsze głoszenie Chrystusa, które ma doprowadzić do poznania Jego orędzia i zbawczej misji. Ewangelizacja korzysta głównie z Ewangelii. Na tym etapie trudno mówić o wykorzystaniu postaci i nauczania św. Atanazego.

W katechezie wtajemniczającej, której istotnym zadaniem jest przygotowanie do przyjęcia sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego⁹⁷: chrztu, bierzmowania i Eucharystii⁹⁸, główna uwaga koncentruje się również na Osobie Jezusa Chrystusa⁹⁹. Jej istotnym elementem jest zrozumienie ścisłej więzi Pisma Świętego z liturgią¹⁰⁰. Podczas liturgii czytane są teksty zarówno z Nowego, jak i Starego Testamentu, co wskazuje na potrzebę wprowadzania katechizowanych już na początkowym etapie w całość orędzia biblijnego, a nie tylko w treść Ewangelii. Przygotowanie do przyjęcia sakramentów związane jest także z przygotowaniem liturgii. Katechizowani winni brać udział w wyborze tekstów mszalnych oraz uczestniczyć czynnie w proklamowaniu słowa Bożego i wykonywaniu psalmu responsoryjnego. Z osobą św. Atanazego łączy się wyznanie wiary nicejsko-konstantynopolikańskie odmawiane podczas uroczystych celebracji oraz modlitwa psalmami. Dzieci i młodzież szkolna uczestnicząca w katechezie wtajemniczającej winna nauczyć się na pamięć wyznania wiary. Młodzież powinna wykazywać rozumienie poszczególnych artykułów wiary. Św. Atanazego można ukazać jako człowieka związanego z liturgią i nauczaniem wiary, posługującego kolejno jako lektor, diakon oraz biskup. Należy wskazać jego przykład jako człowieka dbającego o wykształcenie teologiczne, zrozumienie wiary i jej wyjaśnianie, człowieka modlitwy psalmami zgodnie z praktyką mnichów żyjących na pustyni. W katechezie

katecheza ewangelizacyjna? w: *Ewangelizować czy katechizować?*, 133-143; J. KOCHTEL, *Katecheza ewangelizacyjna w nauczaniu pastoralnym Carlo Maria Kard. Martinięgo*, Opole 1999, 99-176; P. TOMASIK, *Katecheza w misji ewangelizacyjnej Kościoła*, „Katecheta” 42 (1998) 6-7, 9-18; A. OFFMAŃSKI, *Katecheza jako ewangelizacja. Ewangelizacyjna funkcja katechezy*, „Horyzonty wiary” 7 (1996) 3, 9-20; P. NONIS, *Ewangelizacja a katecheza*, w: *Nowa ewangelizacja*, „Kolekcja Communio” 8, Poznań 1993, 96-100; R. MURAWSKI, *Ewangelizacyjny charakter katechezy*, „Ateneum Kapłańskie” 84 (1992) 2, 181-193; S. ŁABENDOWICZ, *Katecheza w służbie ewangelizacji*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 36 (1989) 6, 129-145.

⁹⁷ DOK 66.

⁹⁸ DOK 65.

⁹⁹ DOK 67.

¹⁰⁰ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce* (PDK), Kraków 2001, 59.

mistagogicznej¹⁰¹, która jest etapem następującym po przyjęciu sakramentów wtajemniczenia, pomagającym w wewnętrznym przeżyciu tych sakramentów i we włączeniu się do wspólnoty¹⁰². Cała wspólnota Kościoła przez rozważanie Ewangelii, uczestnictwo w Eucharystii i uczynki miłosierdzia postępuje w głębszym poznaniu misterium paschalnego i usiłuje coraz lepiej urzeczywistniać je w praktyce życia¹⁰³. Triduum paschalne przeżywane każdego roku odnawia i umacnia więź z Chrystusem oraz ożywia skutki działania sakramentów. W katechezie mistagogicznej można się odwołać do listów wielkanocnych św. Atanazego, które są świadectwem przyznawania najwyższej rangi obchodom paschalnym. Temat Wcielenia i Odkupienia związany jest z Osobą Chrystusa, Syna Bożego, który jest prawdziwym Bogiem i prawdziwym człowiekiem. Jego zwycięstwo nad śmiercią, a więc wydarzenie paschalne, św. Atanazy stawia w centrum teologii. Katecheza stała skierowana jest do chrześcijan wprowadzonych w podstawowe elementy wiary, które powinny być widoczne w ich życiu¹⁰⁴. Wśród form katechezy stałej *Dyrektorium ogólne o katechizacji* wymienia studium i pogłębienie Pisma Świętego czytanego nie tylko w Kościele, lecz także z Kościołem¹⁰⁵. Na tym etapie jest najlepsza sposobność, by zapoznać uczniów z myślą i duchowością św. Atanazego w pełnym wymiarze, by uczyć się od niego podejścia do Pisma Świętego i korzystania z niego podczas studium i modlitwy.

Cele dotyczące wiedzy związane są z zadaniami katechezy, a wśród nich najbardziej z rozwijaniem poznania wiary, o czym będzie mowa poniżej. Gdy chodzi o lekcje religii stopień osiągnięcia celów dotyczących wiedzy podlega ocenie szkolnej, a katecheta w odniesieniu do nich powinien przedstawić wymagania programowe.

3. Propozycje dla katechezy biblijnej wynikające z realizacji celów dotyczących umiejętności

Do celów dotyczących umiejętności (formacja praktyczna) będzie należało wykorzystanie wiedzy o Ojcach Kościoła w pracy z Biblią.

¹⁰¹ K. MISIASZEK, *Mistagogia w katechezie*, w: *Mistagogia a duchowość*, red. A. Żądło, Katowice 2004, 81-90.

¹⁰² DOK 89; *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych. Dostosowane do zwyczajów diecezji polskich* (OCWD), Katowice 1988, 37.

¹⁰³ OCWD 37.

¹⁰⁴ DOK 51 wraz z przypisem 64.

¹⁰⁵ DOK 71.

Ojcowie Kościoła przypominają, że Pismo Święte ma być odczytywane w ramach tradycji zachowywanej przez Kościół. Św. Atanazy mówi o eklezjalnej interpretacji Pisma Świętego, o kościelnym znaczeniu tekstu¹⁰⁶. Praca z Pismem Świętym ma miejsce zarówno w ramach lekcji religii, jak i katechezy parafialnej, zatem i cele dotyczące umiejętności będą realizowane w obu tych środowiskach.

W katechetycznej interpretacji biblijnej z dorobku św. Atanazego można skorzystać przy zrozumieniu teologicznym tekstu¹⁰⁷, odwołując się do metody Głos Ojców. Głos Ojców jest metodą polegającą na pracy z tekstem pomocniczym¹⁰⁸. W naszym przypadku tekstem pomocniczym będzie fragment z dzieła św. Atanazego. Nauczanie Ojców Kościoła należy do Tradycji i z tego względu jest cenne również jako źródło formalne katechezy.

W okresie patrystycznym prawdy wiary udowodniano argumentami z Pisma Świętego. Stosowano wówczas zasadę jedności Biblii. Pismo Święte, jego poszczególne księgi, traktowano jako całość. Zwracano uwagę na to, że nie można do Pisma Świętego podchodzić wybiórczo, należy szukać w nim jednomyślności tekstów. Dopóki istnieją antynomie, należy dążyć do wykazania, że pomiędzy tekstami nie ma sprzeczności¹⁰⁹. Tak postępował św. Atanazy. W polemice z arianami grupował teksty i cytował je jako nieskończony szereg świadków. W odniesieniu do tekstów przytaczanych przez arian argumentował, że sposób posługiwania się przez nich tekstami jest błędny¹¹⁰. Ojcowie Kościoła, również św. Atanazy, tłumaczyli Biblię przez Biblię, czyli jedne teksty biblijne tłumaczyli innymi tekstami biblijnymi, wychodząc z założenia, że niektóre teksty nie są od razu zrozumiałe lub wystarczające¹¹¹.

Formacja praktyczna w ramach katechezy biblijnej w odniesieniu do Ojców Kościoła bardziej niż z etapami katechezy (ewangelizacja, katecheza wtajemniczająca, mistagogiczna, stała) związana jest z wiekiem uczniów. Polega na wykorzystaniu wiedzy o Ojcach Kościoła w interpretacji tekstów biblijnych. Na poziomie dzieci będzie chodziło

¹⁰⁶ *Historia dogmatów*, red. B. Sesboüé, t. 4: *Słowo zbawienia*, Kraków 2003, 44; ATANAZY WIELKI, *Mowy przeciw arianom I*, 44, ŻMT 67, 65.

¹⁰⁷ Na temat katechetycznej interpretacji biblijnej zob.: B. STYPULKOWSKA, *Biblijna formacja katechetów*, 279-314.

¹⁰⁸ Tamże, 366.

¹⁰⁹ *Historia dogmatów*, 44.

¹¹⁰ ATANAZY WIELKI, *Mowy przeciw arianom I*, 11-22, ŻMT 67, 33-45.

¹¹¹ *Historia dogmatów*, 45.

o zilustrowanie konkretnego tekstu biblijnego zdaniem zaczerpniętym z pism Ojców Kościoła. W przypadku św. Atanazego można przytoczyć zdanie z traktatu *O dziewictwie* odnoszące się do przypowieści o dziesięciu pannach w Ewangelii według św. Mateusza. Poza tym dysponujemy egzegezą wersetów biblijnych: Flp 2, 5-11; Ps 45, 78; Hbr 1, 4; 3, 2; Dz 2, 36; Prz 8, 22-23; J 14, 10; Pwt 32, 39; J 17, 11. 20-23 podaną w *Mowach przeciw arianom*. Jednakże ze względu na tematykę tych mów, lepiej z nich skorzystać podczas zajęć z młodzieżą i dorosłymi. Niestety nie ma komentarza św. Atanazego do żadnej księgi z Nowego Testamentu ani też homilii do perykop z Ewangelii, które można by wykorzystać w katechezie biblijnej. Gdy chodzi o ćwiczenia w interpretacji tekstów biblijnych, przeprowadzane w katechezie młodzieżowej, można przyjąć metodę stosowaną przez św. Atanazego, a mianowicie posługiwanie się zasadą chrystocentryzmu, czyli wyjaśnianie poszczególnych fragmentów biblijnych w odniesieniu do całości Pisma Świętego, które jest księgą o Chrystusie. Oczywiście należy unikać sytuacji, w której najmniejszy szczegół jest wyjaśniany chrystologicznie. Jednakże pamięć o tym, że Chrystus jest w centrum Biblii i w mniejszy lub większy sposób odnosi się do Niego każda księga biblijna, jest ważna przy lekturze tekstu. Przykład stosowania zasady chrystocentryzmu przez św. Atanazego można zaczerpnąć z traktatu o psalmach. W przypadku uczniów interpretacje biblijne powinny być dokonywane pod kierunkiem katechety. Natomiast w odniesieniu do osób dorosłych, w zależności od ich doświadczenia teologicznego, katecheta staje się coraz bardziej współuczestnikiem spotkania niż przewodnikiem. Również w katechezie młodzieży i dorosłych można zastosować sposób łączenia wydarzeń własnego życia z konkretnymi wersetami biblijnymi, jak to uczynił św. Atanazy w *Apologii własnej ucieczki*. Dzięki temu katechizowany będzie uczył się spoglądania na codzienne sytuacje przez pryzmat słowa Bożego. Cele dotyczące umiejętności związane są ściśle z celami dotyczącymi wiedzy, ponieważ polegają na tym, aby zastosować w praktyce zdobytą wiedzę. Związane są również z zadaniami katechezy, o czym będzie mowa poniżej. Gdy chodzi o lekcje religii stopień osiągnięcia celów dotyczących umiejętności podlega ocenie szkolnej, a katecheta w odniesieniu do nich powinien przedstawić wymagania programowe.

4. Propozycje dla katechezy biblijnej wynikające z realizacji celów dotyczących postawy

Do celów dotyczących postawy (formacja duchowa) będzie należało uwrażliwienie uczniów na praktyki religijne wynikające z prawdy o świętych obcowaniu, a w szczególności oddawanie czci Ojcom Kościoła przez wspomnienia liturgiczne, czytanie i rozważanie fragmentów dzieł Ojców Kościoła w ramach liturgii godzin oraz prywatna modlitwa do Ojców, którzy są świętymi Kościoła. W odniesieniu do katechezy biblijnej ważne będzie naśladowanie przez uczniów duchowości Ojców, która jest duchowością biblijną. Przez studium Pisma Świętego i komentarzy Ojców Kościoła, medytację, dyskusje, dzielenie się, praktykowanie modlitwy w oparciu o teksty biblijne katechizowany będzie realizował cele dotyczące postawy. Św. Atanazy, czczony na Wschodzie i Zachodzie, może być wspomóżycielem również dla współczesnych uczniów. Edukacja religijna przybliżająca postać św. Atanazego winna uwrażliwiać na prawdę o świętych obcowaniu i przyczyniać się do nawiązywania więzi między katechizowanym a świętym.

Wspomnienie obowiązkowe św. Atanazego, biskupa i doktora Kościoła, przypada 2 maja, w przeddzień uroczystości Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski. Zazwyczaj jest to też tzw. długi weekend, czas wolny od pracy i szkoły między 1 a 3 maja. Dlatego też 1 lub 2 maja można zorganizować w parafii „dzień lub wieczór ze św. Atanazym”. Dobrze byłoby mieć ikonę św. Atanazego. Ze względu na zbliżającą się uroczystość maryjną, podczas której w czasie Mszy św. czytana jest perykopa o Maryi stojącej pod krzyżem¹¹², można to spotkanie poświęcić tematyce Wcielenia i Odkupienia, którą zajmował się św. Atanazy¹¹³. Inną propozycją dla katechezy biblijnej w parafii jest spotkanie poświęcone psalmom, które św. Atanazy upodobał sobie zwłaszcza jako mnich. Należy przypuszczać, że również w czynnym życiu pasterskim gorliwie się oddawał psalmodii. W katechezie parafialnej we wspomnienie św. Atanazego można zastosować formę modlitewną, studyjną lub mieszaną. Forma modlitewna może przybrać kształt nabożeństwa słowa Bożego, w którym będzie miało miejsce czytanie Pisma Świętego oraz fragmentu dzieła św. Atanazego. Forma studyjna może przybrać kształt spotkania biblijnego w małych grupach. Na takim spotkaniu wskazane

¹¹² *Lekcjonarz mszalny*, t. VI: *Czytania w Mszach o świętych*, Poznań 2004, 118.

¹¹³ Sz. PIĘSZCZOCH, *Patrologia*, 82.

jest czytanie Pisma Świętego, poznawanie interpretacji św. Atanazego, osobiste ustosunkowywanie się uczestników do tej interpretacji. Forma mieszana, modlitewno-studyjna może przebiegać w ramach dnia lub wieczoru biblijnego ze św. Atanazym, na który składać się będzie czytanie Pisma Świętego, wykład w oparciu o dzieło św. Antoniego wyjaśniający tekst biblijny, medytacja indywidualna oraz dzielenie się w małych grupach.

W liturgii godzin w godzinie czytań dziesięć razy czytany jest fragment z dzieł św. Atanazego. Ma to miejsce w następujące dni roku: 1 stycznia, w 4. tygodniu Wielkiego Postu w piątek, w 5. niedzielę Wielkiego Postu, w 1. tygodniu zwykłym w czwartek i piątek, w 6. tygodniu zwykłym we wtorek, w 23. tygodniu zwykłym w sobotę, w 30. tygodniu zwykłym w czwartek, w uroczystość Najświętszej Trójcy oraz we wspomnienie św. Antoniego (17 stycznia). W okresie Bożego Narodzenia czytany jest fragment z Listu św. Atanazego do Epikleta, zatytułowany w brewiarzu: *Słowo przyjęło ciało z Maryi Dziewicy*¹¹⁴. W Wielkim Poście czytany jest najpierw fragment z Listu wielkanocnego (List 5, 1-2) zatytułowany w brewiarzu: *Tajemnica paschalna łączy rozproszonych w jedność wiary*¹¹⁵, następnie fragment innego Listu wielkanocnego (List 14, 1-2) zatytułowany: *Zbliżającą się uroczystość Pańską uczcijmy nie słowami lecz czynami*¹¹⁶. W okresie zwykłym czytane są najpierw dwa fragmenty z traktatu *Przeciw poganom*. Pierwszy fragment zatytułowany jest w brewiarzu: *Słowo Ojca wszystkim zarządza, wszystko porządkuje i w sobie zawiera*¹¹⁷. Drugi fragment jest zatytułowany: *Dzięki słowu Boży ład panuje we wszechświecie*¹¹⁸. Kolejny fragment pochodzi z dzieła św. Atanazego *Mowy przeciw poganom*, w brewiarzu został on zatytułowany: *Poznanie Ojca przez Mądrość, która wszystko stworzyła i ciałem się stała*¹¹⁹. Następnie czytany jest fragment z dzieła *O Wcielaniu Słowa* zatytułowany: *Dni nasze zamień na dawne*¹²⁰. Kolejny fragment pochodzi z dzieła św. Atanazego *Przeciw arianom*, w brewiarzu został on zatytułowany: *Stworzenie jest obrazem Bożej Mądrości*¹²¹.

¹¹⁴ *Monastyczna Liturgia Godzin*, t. I, 350-351.

¹¹⁵ Tamże, 257-258.

¹¹⁶ Tamże, 270-271.

¹¹⁷ Tamże, 45-46.

¹¹⁸ Tamże, 49-50.

¹¹⁹ Tamże, 186-187.

¹²⁰ Tamże, 203-204.

¹²¹ Tamże, 404-406.

W uroczystość Najświętszej Trójcy czytany jest fragment z Pierwszego Listu św. Atanazego do Serapiona zatytułowany w brewiarzu: Światłość, chwała, łaska w Trójcy i z Trójcy¹²². We wspomnienie św. Antoniego, opata, czytany jest fragment z jego Żywota napisanego przez św. Atanazego. W brewiarzu został on zatytułowany: *Powołanie świętego Antoniego*¹²³, ale nie dotyczy on opisu powołania, tylko zawiera fragment nauk, jakich św. Antoni udzielił mnichom. W ramach lekcji religii można wykorzystać słowa pochodzące z liturgii godzin podczas modlitwy wstępnej w danym dniu z mottem z fragmentu dzieła świętego lub można pomodlić za wstawiennictwem św. Atanazego. W katechezie parafialnej można przygotować formę modlitewną, a mianowicie nabożeństwo słowa Bożego z wykorzystaniem czytania z fragmentu dzieła św. Atanazego lub celebrację Godziny czytań.

Św. Atanazy winien być ukazany uczniom jako Ojciec Kościoła. Święty, który cieszy się autorytetem jako nauczyciel Kościoła, biskup aleksandryjski. Można zaproponować uczniom włączenie tego świętego do prywatnej litanii do Wszystkich świętych, którą uczniowie powinni tworzyć w ramach zajęć katechetycznych, idąc za własnym upodobaniem. Spotkanie ze św. Atanazym można wykorzystać do modlitwy za chrześcijan żyjących w krajach muzułmańskich oraz szczególnie za Kościół koptyjski w Egipcie, a także za chrześcijan żyjących w tym kraju, również katolików.

Św. Atanazy Aleksandryjski może być dla współczesnych chrześcijan nauczycielem modlitwy psalmami. Jego traktat o interpretacji psalmów, napisany w formie listu do Marcelina, winien należeć do kanonu lektur katechetycznych. Następnie należy zwrócić uwagę na interpretowanie własnego życia słowami z Pisma Świętego oraz przestrzeganie zasady jedności Biblii, która jest księgą przede wszystkim o Chrystusie, niezależnie czy chodzi o Nowy czy Stary Testament. W tajemnicy Chrystusa odkrywamy wyjaśnienie naszego życia.

Cele dotyczące postawy związane są ściśle z celami dotyczącymi wiedzy oraz umiejętności, a także z zadaniami katechezy, o czym będzie mowa poniżej. Realizacja celów dotyczących postawy uzewnętrznia się w praktykach religijnych. Gdy chodzi o lekcje religii stopień osiągnięcia celów dotyczących postawy nie podlega ocenie szkolnej i w związku z tym, katecheta w odniesieniu do nich nie przedstawia wymagań pro-

¹²² Tamże, 556-557.

¹²³ Tamże, 1058-1059.

gramowych. Uczestniczenie w praktykach religijnych powinno być brane pod uwagę jedynie w związku z przygotowaniem i dopuszczeniem katechizowanego do przyjęcia sakramentów świętych (np. bierzmowania czy małżeństwa) oraz w związku z wystawieniem opinii dla kandydata do seminarium lub zakonu. W przypadku lekcji religii katecheta powinien skoncentrować się na wiedzy i umiejętnościach ucznia podlegających ocenie szkolnej. W przypadku katechezy parafialnej duszpasterz powinien zwrócić uwagę na postawę, wyrażającą się w praktykach religijnych i codziennym postępowaniu.

5. Katecheza biblijna z wykorzystaniem postaci św. Atanazego

Nauka św. Atanazego może być wykorzystana w katechezie biblijnej w realizacji sześciu zadań katechezy: rozwijania poznania wiary, wychowania liturgicznego, formacji moralnej, wychowania do modlitwy, wychowania do życia wspólnotowego oraz wprowadzenia do misji¹²⁴, według których grupowana była dotychczas treść katechezy w podstawach programowych. Pierwsze cztery zadania katechezy są zbieżne z czterema częściami *Katechizmu Kościoła Katolickiego*. Dyrektoria katechetyczne nazywają je filarami katechezy¹²⁵.

Jako pierwsze zadanie katechezy dyrektoria katechetyczne wymieniają rozwijanie poznania wiary. *Dyrektorium ogólne o katechizacji* podaje, że realizację tego zadania wyraża przekazanie Symbolu wiary, streszczenia Pisma Świętego i wiary Kościoła¹²⁶. Polskie dyrektoria katechetyczne zwraca uwagę przede wszystkim na poznanie Chrystusa, które dokonuje się przez poznanie Tradycji i Pisma Świętego¹²⁷. Działania katechetyczne nie mogą zaniedbywać poznania treści wiary, które winno prowadzić do rozwoju i pogłębienia osobistej wiary katechizowanego. Poznanie prawd wiary ma mieć wymiar egzystencjalny, który umożliwia interpretowanie życia ludzkiego według myśli Chrystusa¹²⁸. Nauczanie wiary jest ściśle związane z Objawieniem, które jest historią relacji między Bogiem a człowiekiem¹²⁹. Wiarę należy poznawać jako

¹²⁴ DOK 85-86; PDK 23-30.

¹²⁵ DOK 130; PDK 33.

¹²⁶ DOK 85.

¹²⁷ PDK 24.

¹²⁸ Tamże.

¹²⁹ M. MAJEWSKI, *Spotkania katechezy z teologią*, Kraków 1995, 7.

obietnicę, perspektywę i wyzwanie¹³⁰. Wiara jest relacją człowieka do Boga. Nauczania wiary nie można redukować do przekazu prawd religijnych¹³¹, ale przekazywanie prawd religijnych, konkretnych wiadomości o wierze, jest ważnym elementem nauczania. W czasach Ojców Kościoła ludzie w miejscach publicznych dyskutowali na temat rozumienia różnych prawd wiary, rozumienia tajemnicy Chrystusa. Współcześnie chrześcijanie raczej nie rozmawiają o Symbolu wiary. Zdarza się jednak, że katechizowani nie rozumieją formuł wiary. Ważne jest, aby uczniowie pamięciowo opanowali wyznanie nicejsko-konstantynopolizańskie, potrafili wyjaśnić je własnymi słowami oraz wskazać zagadnienia, z jakimi związane są poszczególne artykuły wiary. *Katechizm Kościoła Katolickiego* trzy razy odwołuje się do nauki św. Atanazego¹³². Pierwszy raz ma to miejsce przy wyjaśnianiu Symbolu, dokładnie artykułu trzeciego, mówiącego o tym, że Jezus Chrystus począł się z Ducha Świętego, narodził się z Maryi Panny. Symbol nicejsko-konstantynopoliński formułuje tę prawdę następująco: „On to dla nas ludzi i dla naszego zbawienia zstąpił z nieba. I za sprawą Ducha Świętego przyjął Ciało z Maryi Dziewicy i stał się człowiekiem”. Prawdę o tym, że Syn Boży stał się człowiekiem, św. Atanazy tłumaczy w następujący sposób: „Istotnie, Syn Boży stał się człowiekiem, aby uczynić nas Bogiem”¹³³. Katechizm podaje argument biblijny, a mianowicie werset z Drugiego Listu św. Piotra (1, 4). Ważny jest kontekst tej prawdy wiary, gdyż dzieje się to dla naszego zbawienia. W trzeciej części Katechizmu, gdy mowa jest o życiu w Chrystusie, ponownie będą przytoczone słowa św. Atanazego, który mówi o tym, że w Duchu Świętym stajemy się uczestnikami Boskiej natury¹³⁴. Do realizacji zadania rozwijania poznania wiary, w myśl *Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, należy streszczenie Pisma Świętego¹³⁵. W przypadku św. Atanazego spotykamy się z jego pięknym traktatem o psalmach, w których wyklada zasadę, że psalmy są streszczeniem Pisma Świętego¹³⁶. Biskup aleksandryjski pisze, że „Księga Psalmów, jeśli uważnie ją czytać, zawiera coś szcze-

¹³⁰ Tamże, 8.

¹³¹ Tamże.

¹³² KKK 460, 1169, 1988.

¹³³ Św. ATANAZY, *O Wcieleniu* 54, 3, cyt. za: KKK 460.

¹³⁴ KKK 1988.

¹³⁵ DOK 85.

¹³⁶ A. TRONINA, *Wstęp*, w: ŚWIĘTY ATANAZY, *List do Marcelina o interpretacji psalmów*, VoxP 10 (1990) 18, 306.

gólnego. Każda księga ma swoje własne orędzie do przekazania [...] Księga Psalmów, jakby ogród rajski, opiewa je wszystkie, dołączając nadto własne pieśni¹³⁷. Następnie św. Atanazy podaje nawiązania do poszczególnych ksiąg biblijnych, jakie odnajdujemy w psalmach¹³⁸, kończąc, że wszystkie księgi Pisma Świętego odnoszą się do Chrystusa¹³⁹. Zadanie rozwijania poznania wiary związane jest z pozostałymi zadaniami katechezy, które mają charakter praktyczny, oraz z celami dotyczącymi wiedzy, umiejętności i postawy.

Drugim zadaniem katechezy jest wychowanie liturgiczne. *Dyrektorium ogólne o katechizacji* wskazuje, że komunია z Chrystusem prowadzi do celebracji Jego zbawczej obecności w sakramentach, a szczególnie w Eucharystii¹⁴⁰. Polskie dyrektorium katechetyczne uściśla, że wychowanie liturgiczne dokonuje się zarówno przez nauczanie, które wyjaśnia tajemnice wiary i sposoby jej celebrowania, jak i przez sam udział w liturgii¹⁴¹. Liturgię nazywa uprzywilejowanym miejscem dla katechezy¹⁴². Polskie dyrektorium katechetyczne wyjaśnia zasadę nauczania i uczestnictwa. Liturgia bez objaśnienia może stać się zespołem niezrozumiałych czynności, a sama wiedza o liturgii, nie mająca związku z życiem chrześcijanina, zaprzecza istotnemu celowi katechezy. W życiu chrześcijańskim celebacja wiary zajmuje centralne miejsce, dlatego też katecheza winna zawsze wyprzedzać udział w liturgii i jednocześnie czuwać, aby to, co chrześcijanin przeżywa i czego doświadcza w liturgii, zostało przeniesione w jego codzienne życie¹⁴³. Katecheza biblijna przedstawiająca historię zbawienia może dać biblijne podstawy wiedzy o sakramentach. Katecheza biblijna wyjaśniająca różne perykopy może przygotować uczniów do czynnego uczestniczenia w liturgii słowa. Katecheza biblijna przybliżająca przykłady osób wiary i modlitwy może wpływać na właściwą postawę chrześcijanina spotykającego się z Bogiem. Katecheza biblijna kształtująca życie modlitwy słowem Bożym otwiera na obecność Boga działającego w sakramentach. Dobrze prowadzona katecheza biblijna będzie czynnikiem integrującym

¹³⁷ ŚW. ATANAZY, *List do Marcelina o interpretacji psalmów* 2; VoxP 10 (1990) 18, 310.

¹³⁸ ŚW. ATANAZY, *List do Marcelina o interpretacji psalmów* 3-8; VoxP 10 (1990) 18, 310-314.

¹³⁹ ŚW. ATANAZY, *List do Marcelina o interpretacji psalmów* 9; VoxP 10 (1990) 18, 314.

¹⁴⁰ DOK 85.

¹⁴¹ PDK 25.

¹⁴² Tamże.

¹⁴³ Tamże.

wiedzę o liturgii z modlitwą liturgiczną, wpływającą na codzienne życie ucznia. *Katechizm Kościoła Katolickiego* w części drugiej, poświęconej celebracji misterium chrześcijańskiego, w odniesieniu do roku liturgicznego przytacza sformułowanie św. Atanazego, który Wielkanoc nazywa „Wielką Niedzielą”¹⁴⁴, gdyż nie jest ona po prostu jednym ze świąt, ale jest świętem najważniejszym – „Świętem świąt”, „Uroczystością uroczystości”. W odniesieniu do wychowania liturgicznego znowu można wykorzystać List św. Atanazego o interpretacji psalmów. Prywatna modlitwa psalmami według wskazówek św. Atanazego¹⁴⁵ może przygotować katechizowanego do uczestniczenia w liturgii. Psalmi są wykorzystywane w liturgii Kościoła, zarówno podczas celebracji eucharystycznej, jak i w liturgii godzin. Zwrócenie uwagi na to, że jest to zarówno modlitwa Chrystusa, jak i słowo o Chrystusie, może uczniów przygotować do uczestnictwa w liturgii, podczas której Chrystus-Kapłan modli się i składa ofiarę, a Kościół – Jego Ciało w tej modlitwie i ofierze uczestniczy, przyjmując zbawienie. W ramach wychowania liturgicznego można podczas katechezy, zwłaszcza katechezy parafialnej, przygotować katechizowanych do pełnienia posługi psalmisty podczas liturgii. Ma to zastosowanie również w odniesieniu do osób dorosłych¹⁴⁶. Zadanie wychowania liturgicznego związane jest z zadaniem wychowania do modlitwy i celami dotyczącymi wiedzy, umiejętności i postawy.

Trzecim zadaniem katechezy jest formacja moralna. *Dyrektorium ogólne o katechizacji* podaje, że katecheza powinna przekazywać uczniom postawy Chrystusa, a nieodzownym punktem odniesienia dla formacji moralnej jest Kazanie na Górze, w którym Jezus podejmuje na nowo Dekalog i wyciska na nim ducha błogosławieństw¹⁴⁷. *Katechizm Kościoła Katolickiego* w części trzeciej, poświęconej życiu w Chrystusie, przytacza pierwszy *List do Serapiona* św. Atanazego, w którym jest mowa o tym, że przez Ducha mamy udział w Bogu. Przez uczestnictwo w Duchu stajemy się uczestnikami Boskiej natury¹⁴⁸. Zadanie formacji moralnej związane jest z wychowaniem liturgicznym, zwłaszcza sakramentami Kościoła oraz celami dotyczącymi wiedzy, umiejętności i postawy.

¹⁴⁴ KKK 1169.

¹⁴⁵ Św. ATANAZY, *List do Marcelina o interpretacji psalmów* 15-26.

¹⁴⁶ B. STYPUŁKOWSKA, *Katecheza biblijna w parafii skierowana do osób dorosłych*, 163-164.

¹⁴⁷ DOK 85.

¹⁴⁸ KKK 1988.

Czwartym zadaniem katechezy jest wychowanie do modlitwy. *Dyrektorium ogólne o katechizacji* wskazuje, że komunია z Chrystusem prowadzi uczniów do przyjęcia postawy modlitewnej i kontemplacyjnej, jaką On posiadał. Nauczyć modlić się z Jezusem to znaczy modlić się z tymi samymi uczuciami, z jakimi On zwracał się do Ojca: adoracją, uwielbieniem, dziękczynieniem, zaufaniem, prośbą, podziwem dla Jego chwały¹⁴⁹. Wykorzystując pisma św. Atanazego, przy realizacji tego zadania, warto posłużyć się jego traktatem o psalmach. Jezus jako praktykujący Żyd modlił się psalmami. W opisach Męki Chrystusa przekazanych przez Ewangelistów mamy tego świadectwo (Mt 27, 46, Mk 15, 34, Łk 23, 46). Wprowadzając w modlitwę psalmami wprowadzamy w modlitwę Chrystusa, która trwa do dzisiaj w liturgii godzin. Zadanie wychowania do modlitwy związane jest z wychowaniem liturgicznym oraz celami dotyczącymi postawy.

Piątym zadaniem katechezy jest wychowanie do życia wspólnotowego. *Dyrektorium ogólne o katechizacji* przy tym zadaniu mówi o wymiarze ekumenicznym¹⁵⁰. Katecheza ma zachęcać do przyjaznej postawy w stosunku do innych Kościołów i wspólnot chrześcijańskich. W przypadku katechezy przybliżającej sylwetki i pisma Wschodnich Ojców Kościoła, z czasów, gdy Kościół był niepodzielony, ma miejsce poznanie wspólnego dziedzictwa. Sprzyja to również podejmowaniu modlitwy w intencji chrześcijan żyjących obecnie w starożytnych miastach biskupich. Są to tereny zamieszkałe przeważnie przez chrześcijan obrządków wschodnich, często w krajach muzułmańskich. Aleksandria, stolica biskupia św. Atanazego, położona w Egipcie, jest obecnie miastem w kraju muzułmańskim¹⁵¹. Zadanie wychowania do życia we wspólnocie związane jest z wychowaniem do modlitwy oraz celami dotyczącymi wiedzy i postawy.

Szóstym zadaniem katechezy jest wprowadzenie do misji. Polskie dyrektorium katechetyczne przypomina o wezwaniu do realizacji mandatu misyjnego danego przez zmartwychwstałego Pana¹⁵². Na przykładzie Ojców Kościoła uczeń może poznać starożytne polemiki dotyczące rozumienia prawd wiary. W przypadku św. Atanazego są to głównie

¹⁴⁹ DOK 85.

¹⁵⁰ Tamże 86.

¹⁵¹ Zob. ciekawy wywiad, z którym można zapoznać katechizowanych, ks. Michała Szawana z ks. Khaledem Bishayem, należącym do Katolickiego Kościoła koptyjskiego: <http://kosciol.wiara.pl/doc/490029.Wierni-nauce-Kosciola>, [10. 02. 2017].

¹⁵² PDK 29.

polemiki z arianami związane z dogmatem chrystologicznym. Dzięki temu katechizowany nabierze przekonania do konieczności rozwijania poznania wiary, aby być przygotowanym do jej uzasadnienia wobec niewierzących. Życie codzienne zgodne z zasadami wiary, wzbogacone dobrą znajomością Symbolu oraz treści Pisma Świętego i umiejętnością jego poprawnej interpretacji, jest podstawą do zaangażowania apostołskiego, do którego przygotowuje systematyczna katecheza. Zadanie wprowadzenia do misji jest ściśle związane z zadaniem rozwijania poznania wiary oraz celami odnoszącymi się do wiedzy ucznia.

Wszystkie zadania katechezy są ze sobą powiązane i stanowią zróżnicowaną i wieloaspektową całość¹⁵³. Każde z nich, na swój sposób, realizuje nadrzędny cel katechezy, którym jest doprowadzenie do wiary dojrzałej, dlatego też każde z tych zadań powinno być brane pod uwagę w określaniu celów szczegółowych. Ponadto wymienione zadania katechezy winny się wzajemnie uzupełniać¹⁵⁴. Katecheza oparta na postaci św. Atanazego może włączyć się w realizację każdego z sześciu zadań katechezy. Cele dotyczące wiedzy, umiejętności i postawy również mogą być wykorzystane w ramach poszczególnych zadań. Programowanie katechezy i podstawa programowa koncentruje się wokół sześciu zadań katechezy, dlatego też ważne jest w przypadku treści o Ojcach Kościoła znaleźć właściwe odniesienie do zadań i powiązać zadania z celami szczegółowymi katechezy, dotyczącymi wiedzy, umiejętności i postawy.

Zakończenie

Ojcowie Wschodni i Zachodni, którzy są określani wielkimi doktorami Kościoła, mogą być dla współczesnych katechizowanych nauczycielami wiary. Ponieważ żyli w okresie Kościoła niepodzielonego podkreślanie ich wspólnego dziedzictwa sprzyja kształtowaniu postawy ekumenicznej. Ich stosunek do Pisma Świętego, wykorzystywanie tekstów biblijnych w nauczaniu, komentarzach i modlitwie pomaga w formacji biblijnej, która jest celem katechezy biblijnej. Być może spotkanie uczniów z Ojcami Kościoła w ramach katechezy będzie sprzyjało rozwijaniu w nich duchowości biblijnej. Treści te są widoczne w odniesieniu do postaci św. Atanazego Aleksandryjskiego. Należy on do Wschodnich Ojców Kościoła. Sobór Nicejski I również miał miejsce na

¹⁵³ Tamże 30.

¹⁵⁴ Tamże.

Wschodzie. Jego wyznanie wiary było omawiane i przybliżane chrześcijanom zarówno przez teologów wschodnich, jak i zachodnich. Zatem jest to wspólne dziedzictwo, które winien poznawać katechizowany. Umiłowanie modlitwy psalmami i odczytywanie własnych wydarzeń życia w świetle tekstów biblijnych stosowane przez św. Atanazego może być impulsem dla dzisiejszych chrześcijan, którzy podejmą tę praktykę.

Pierwszy artykuł z cyklu publikacji o Ojcach Kościoła wyznacza pewien porządek dla kolejnych tekstów. Najpierw będzie następowało przedstawienie zagadnień związanych z realizacją celów dotyczących wiedzy, umiejętności i postawy wynikające z życia danego Ojca oraz wykorzystania jego dzieł i ewentualnych dokumentów o nim. W odniesieniu do celów dotyczących wiedzy chodzi o krótką charakterystykę dokumentów o Ojcach Kościoła oraz ich pism, przybliżenie postaci Ojców Kościoła z uwzględnieniem rodziny, z jakiej się wywodzą, zdobytego wykształcenia, działalności i nauczania, związków przyjaźni i powiązania z innymi osobami. W odniesieniu do katechezy biblijnej ważne jest ukazanie stosunku Ojców Kościoła do Pisma Świętego i przeczytanie fragmentów z ich dzieł dotyczących wybranych tekstów biblijnych lub ksiąg biblijnych. W odniesieniu do celów dotyczących umiejętności chodzi o wykorzystanie wiedzy o Ojcach Kościoła w pracy z Biblią. Ojcowie Kościoła przypominają, że Pismo Święte ma być odczytywane w ramach tradycji zachowywanej przez Kościół i z tym będzie się spotykał uczeń w ramach katechezy opartej na dziełach Ojców. W odniesieniu do celów dotyczących postawy chodzi o uwrażliwienie uczniów na praktyki religijne wynikające z prawdy o świętych obcowaniu, a w szczególności oddawanie czci Ojcom Kościoła przez wspomnienia liturgiczne, czytanie i rozważanie fragmentów dzieł Ojców Kościoła w ramach liturgii godzin oraz prywatna modlitwa do Ojców, którzy są świętymi Kościoła. W odniesieniu do katechezy biblijnej ważne jest naśladowanie przez uczniów duchowości Ojców, która jest duchowością biblijną. Na końcu będą podawane propozycje do wykorzystania katechezy o omawianym Ojcu Kościoła w realizacji sześciu zadań katechezy, które są kluczowe w katechetycznym nauczaniu.

Eastern Church Fathers in biblical Catechesis. St. Athanasius of Alexandria Summary

The present paper begins a series of eight publications on Eastern and Western Fathers of the Church in biblical catechesis. The Fathers who are recognized with the titles of the Great Doctors of the Church were selected for presentation. The series is neither focused on patristic research, nor concerned in presentation of the broad spectrum of topics related to a particular Father of the Church in catechesis, but it is intended to draw the practical application for biblical catechesis out of the life and works of Fathers.

The first paper is dedicated to St. Athanasius of Alexandria. There were presented propositions for biblical catechesis resulting from the realization of purposes of gaining knowledge, acquiring skills and abilities, and building attitudes. Also the realization of six basic tasks of catechesis is discussed.

Słowa kluczowe: katecheza biblijna, katecheza parafialna, lekcja religii, Ojcowie Kościoła.

Keywords: biblical catechesis, parish catechesis, religion classes, Fathers of the Church.

Bibliografia

1. Źródła

Ioannes Paulus II, *Adhortatio apostolica de Catechesi nostro tempore tradenda „Catechesi tradendae”*, AAS 71 (1979), 1277-1340, Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska o katechizacji w naszych czasach „Catechesi tradendae”*, w: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, Kraków 1996, 3-64.

Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 1994.

Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001.

Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Poznań 1998.

Sokrates Scholastyk, *Historia Kościoła*, tłum. S.J. Kazikowski, Warszawa 1986.

Św. Atanazy Aleksandryjski, „Żywot świętego Antoniego”, w: Św. Antoni Pustelnik, *Pisma*, tłum. E. Dąbrowska, „Źródła Monastyczne” 35, Tyniec 2008, 75-146.

- Św. Atanazy Wielki, *Mowy przeciw arianom I-III*, ŻMT 67, tłum. M. Szewczyk, Kraków 2013.
- Św. Atanazy, *Apologia własnej ucieczki*, w: Św. Atanazy, *Apologie*, tłum. J. Ożóg, Warszawa 1979, 189-203.
- Św. Atanazy, *List do Marcelina o interpretacji psalmów*, tłum. A. Tronina, „Vox Patrum” 10 (1990) 18, 310-315.
- Św. Augustyn, *Wyznania*, tłum. Z. Kubiak, Kraków 1994.
- Św. Bazyli Wielki, *Reguły dłuższe, Reguły krótsze*, w: Św. Bazyli Wielki, *Pisma ascetyczne*, t. 2, tłum. J. Naumowicz, „Źródła Monastyczne” 6, Tyniec-Kraków 2011.
- Św. Grzegorz z Nazjanzu, *Mowa 21. Pochwała Wielkiego Atanazego, biskupa Aleksandrii*, w: Święty Grzegorz z Nazjanzu, *Mowy wybrane*, pr. zbior., Warszawa 1967, 226-243.

2. Opracowania

- Allen L.C., *The Psalms*, Texas 1987.
- Altaner B. – Stuiber A., *Patrologia. Życie, pisma i nauka Ojców Kościoła*, tłum. P. Pachciarek, Warszawa 1990.
- Barnes T.D., *Angel of Light or Mystic Initiate? The Problem of the Life of Antony*, „The Journal of Theological Studies” 37 (1986), 353-368.
- Beauchamp P., *Psalmi nocą i dniem*, tłum. M. Figarski, Warszawa 1985.
- Bécheau F., *Historia soborów*, tłum. P. Rak, Kraków 1998.
- Benedykt XVI, Św. Atanazy. *Audiencja generalna 20 czerwca 2007*, „L'Osservatore Romano” 28 (2007) 7-8, 47-48.
- Best E., *Mark: The Gospel as Story*, Edinburgh 1983.
- Bober A., *Antologia patrystyczna*, Kraków 1965.
- Borowski M., *Psalmi. Komentarz biblijno-ascetyczny*, Kraków 1983.
- Brennan B., *Athanasius' Vita Antonii. A Sociological Interpretation*, „Vigiliae Christianae” 39 (1985), 209-227.
- Brooks J.A., *Mark*, Nashville 1991.
- Brzegowy T., *Psalmi i inne pisma*, Tarnów 1997.
- Calloud J. – Genuyt F., *L'Évangile de Jean*, t. 1-3, Lyon 1985-1989.
- Campanhausen H. von, *Ojcowie Kościoła*, tłum. K. Wierszyłowski, Warszawa 1998.
- Crouzel H., *Szkola aleksandryjska i jej losy*, w: *Historia teologii*, t. 1: *Epoka patrystyczna*, red. A. di Berardino – B. Studer, tłum. M. Gołębiowski, Kraków 2003, 197-242.
- Drączkowski F., *Patrologia*, Pelplin-Lublin 1998.
- Dschulnigg P., *Das Markusevangelium*, Stuttgart 2007.
- Ferguson E., *Anhanasius' Epistola ad Marcellium in interpretationem Psalmorum*, „Studia Patristica” 16 (1985), 295-308.
- Forest J., *Modlitwa z ikonami*, tłum. E.E. Nowakowska, Bydgoszcz 1999.
- Grasso S., *Vangelo di Marco. Nuova versione, introduzione e commento*, Milano 2003.
- Gross M. – Reinelt M., *Das Buch der Psalmem*, t. 1: Ps 1-72, Düsseldorf 1978; t. 2: Ps 73-150, Düsseldorf 1980.
- Harrington D.J., *Ewangelia według świętego Marka*, w: *Katolicki komentarz biblijny*, red. R.E. Brown – J.A. Fitzmyer – R.E. Murphy, red. wyd. pol. W. Chrostowski, Warszawa, 2001, 981-1033.

- Historia dogmatów*, red. Sesboué, t. 4: *Słowo zbawienia*, tłum. P. Rak, Kraków 2003
- Jan Paweł II i Benedykt XVI rozważają *Psalm*y, red. W. Chrostowski, Izabelin-Warszawa 2006.
- Keener C.S., *Komentarz historyczno-kulturowy do Nowego Testamentu*, red. naukowa wyd. polskiego K. Bardski – W. Chrostowski, Warszawa 2000, 184-233.
- Keener C.S., *The Gospel of John: A Commentary*, t. 1-2, Peabody 2003.
- Kochel J., *Katecheza ewangelizacyjna w nauczaniu pastoralnym Carlo Maria Kard. Martiniego*, Opole 1999, 99-176.
- Księga Psalmów*, oprac. S. Łach, Poznań 1990.
- Lamarche P., *Évangile de Marc*, Paris 1996.
- Langkammer H., *Ewangelia według świętego Marka. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz*, Poznań – Warszawa 1977.
- Légasse S., *Marco*, Roma 2000.
- Lekcjonarz mszalny*, t. VI: *Czytania w Mszach o świętych*, Poznań 2004.
- Léon-Dufour X., *Lecture de l'Évangile selon Jean*, t. 1-4, Paris 1988-1990.
- Łabendowicz S., *Katecheza w służbie ewangelizacji*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 36 (1989) 6, 129-145.
- Majewski M., *Spotkania katechezy z teologią*, Kraków 1995.
- Malina A., *Ewangelia według świętego Marka. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz*, Częstochowa 2013.
- Mędała S., *Ewangelia według św. Jana. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz*, t. 1-2, Częstochowa 2010.
- Miller P., *Ineterpreting the Psalms*, Philadelphia 1986.
- Misiaszek K., *Mistagogia w katechezie*, w: *Mistagogia a duchowość*, red. A. Żądło, Katowice 2004, 81-90.
- Moloney F.J., *The Gospel of Mark. A Commentary*, Peabody 2002.
- Monastyczna Liturgia Godzin (MLG)*.
- Mullins M., *The Gospel of Mark. A Commentary*, Dublin 2005.
- Murawski R., *Ewangelizacyjny charakter katechezy*, „Ateneum Kapłańskie” 84 (1992) 2, 181-193.
- Murphy R., *Odpowiedzi na 101 pytań o Psalm*y i inne *Pisma*, tłum. A. Wałęcki, Kraków 2004.
- Neumann J., *Dlaczego katecheza ewangelizacyjna?* w: *Ewangelizować czy katechizować?*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2002, 133-143.
- Nonis P., *Ewangelizacja a katecheza*, w: *Nowa ewangelizacja*, „Kolekcja Communio” 8, Poznań 1993, 96-100.
- Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych. Dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 1988.
- Offmański A., *Katecheza jako ewangelizacja. Ewangelizacyjna funkcja katechezy*, „Horyzonty wiary” 7 (1996) 3, 9-20.
- Offmański A., *Model katechezy ewangelizacyjnej w dokumentach Kościoła*, w: *Ewangelizować czy katechizować?*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2002, 53-72.
- Ożóg J., *Wstęp*, w: *Św. Atanazy, Apologie*, tłum. J. Ożóg, Warszawa 1979, 7-94.
- Panimolle S.A., *Lektura pastorale del vangelo di Giovanni*, t. 1-3, Bologna 1999-2002.
- Perkins Ph., *Ewangelia według św. Jana*, w: *Katolicki komentarz biblijny*, red. R.E. Brown – J.A. Fitzmyer – E.E. Murphy, red. wydania polskiego W. Chrostowski, Warszawa 2001, 1108-1176.

- Pietras H., *Początki teologii Kościoła*, Kraków 2000.
- Ravasi G., *Psalmy modlitwą ludu Bożego*, przekł. F. Gołębiowski, Częstochowa 1998.
- Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, red. J.M. Szymusiak – M. Starowieyski, Poznań 1971.
- Słownik-Konkordancja osób Nowego Testamentu*, oprac. P.Cz. Bosak, Poznań 1991.
- Sobór Nicejski I (325). Wprowadzenie*, w: *Dokumenty Soborów Powszechnych*, t. 1, red. A. Baron – H. Pietras, „*Źródła Myśli Teologicznej*” 24, Kraków 2002, 21-23.
- Stachowiak L., *Ewangelia według św. Jana. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz*, Poznań 1975.
- Starowieyski M., *Sobory Kościoła niepodzielonego, część I – Dzieje*, Tarnów 1994.
- Stead G.C., *St. Athanasius on the Psalms*, „*Vigiliae Christianae*” 39 (1985), 65-78.
- Studer B., *Biblia odczytywana w Kościele*, w: *Historia teologii*, t. 1: *Epoka patrystyczna*, red. A. di Berardino – B. Studer, tłum. M. Gołębiowski i in., Kraków 2003, 465-493.
- Stypułkowska B., *Biblijna formacja katechetów*, Częstochowa 2015.
- Stypułkowska B., *Biblijne przykłady ludzi wiary i modlitwy w zastosowaniu katechetycznym*, „*Polonia Sacra*” 19 (2015) 2 (39), 117-139
- Stypułkowska B., *Głoszenie kerygmatu jako wyznacznik katechezy biblijnej z zastosowaniem różnych struktur lekcji szkolnych*, „*Sosnowieckie Studia Teologiczne*” (w druku).
- Stypułkowska B., *Katecheza biblijna w parafii skierowana do osób dorosłych*, „*Analecta Cracoviensia*” 46 (2014), 165-166.
- Stypułkowska B., *Katecheza biblijna wobec lekcji historii na przykładzie pierwszych cywilizacji*, „*Studia Bobolanum*” (2003) 3, 157-166.
- Stypułkowska B., *Korelacja katechezy biblijnej z lekcją historii w świetle podstaw programowych obu przedmiotów*, w: *Rodzina – Szkoła – Kościół. Korelacja i dialog*, red. P. Tomasiak, Warszawa 2003, 157-169.
- Stypułkowska B., *Korelacja katechezy biblijnej z nauczaniem historii w gimnazjum*, „*Homo Dei*” 73 (2003) 4 (269), 59-71.
- Stypułkowska B., *Lekcje historii a katecheza biblijna w gimnazjum*, „*Polonia Sacra*” 7 (24) 12/56 (2003), 341-359.
- Stypułkowska B., *Okres hellenizmu w katechezie biblijnej w świetle korelacji z lekcją historii*, „*Częstochowskie Studia Teologiczne*” XXXII (2004), 213-229.
- Stypułkowska B., *Propozycje przedstawienia biblijnych przykładów wiary podczas lekcji religii i katechezy parafialnej*, „*Veritati et Caritati*” 1 (2013), s. 50-77.
- Stypułkowska B., *Pustelnicy jako indywidualna forma życia konsekrowanego*, „*Analecta Cracoviensia*” (w druku).
- Stypułkowska B., *Starożytna Palestyna pod panowaniem Rzymu z perspektywy katechezy biblijnej*, „*Polonia Sacra*” 9 (27) 16/60 (2005), 275-287.
- Stypułkowska B., *Starożytny Egipt w podręcznikach do historii dla szkół ponadgimnazjalnych z punktu widzenia katechezy biblijnej (cz. 1)*, „*Polonia Sacra*” 8 (26) 14/58 (2004), 257-270.
- Stypułkowska B., *Starożytny Egipt w podręcznikach do historii dla szkół ponadgimnazjalnych z punktu widzenia katechezy biblijnej (cz. 2)*, „*Polonia Sacra*” 9 (27) 15/59 (2004), 299-311.
- Stypułkowska B., *Szkolna katecheza biblijna a lekcja historii w liceum. Problematyka korelacji międzyprzedmiotowej*, „*Częstochowskie Studia Teologiczne*” 31 (2003), 195-210.

- Sz. Pieszczoł, *Patrologia*, t. 1: *Działalność Ojców*, Gniezno 1994.
- Tomasik P., *Ewangelizacja – katecheza – nauczanie religii w szkole. Wyjaśnienie podstawowych terminów*, w: *Ewangelizować czy katechizować?*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2002, 23-51.
- Tomasik P., *Katecheza w misji ewangelizacyjnej Kościoła*, „Katecheta” 42 (1998) 6-7, 9-18.
- Trocme E., *L'Évangile selon saint Marc*, Genève 2000.
- Tronina A., *Teologia psalmów. Wprowadzenie do lektury Psalterza*, Lublin 1995.
- Tronina A., *Wstęp*, w: Św. Atanazy, *List do Marcelina o interpretacji psalmów*, „Vox Patrum” 10 (1990) 18, 303-309.
- Zatorski W., *Psalmi – szkoła mądrości*, Kraków-Tyniec 1998.

3. Netografia

- https://ekai.pl/wydarzenia/temat_dnia/x59063/nowi-doktorzy-kosciola/, [23. 01. 2017].
- <http://kosciol.wiara.pl/doc/490029.Wierni-nauce-Kosciola>, [10. 02. 2017].
- <http://brewiarz.pl/indeksy/pokaz.php3?id=6&nr=012>, [14. 02. 2017].
- <http://brewiarz.pl/indeksy/pokaz.php3?id=6&nr=139>, [14. 02. 2017].
- <http://brewiarz.pl/indeksy/pokaz.php3?id=6&nr=140>, [14. 02. 2017].
- <http://brewiarz.pl/indeksy/pokaz.php3?id=6&nr=141>, [14. 02. 2017].
- <http://www.brewiarz.pl/czytelnia/swieci/05-02a.php3>, [14. 02. 2017].